

Кастусь Цвірка

**Хат
ВЯЧЫСТЫ
дар**

Вершы і паэма

**Мінск
Мастацкая літаратура
1982**

Спадчына

вершы

СПАДЧЫНА

Напінаўся Гнедка, у капыт
Капытом цаляў — не трэба пужка!
І плыла з-пад плуга скібы стужка.
Дымная. Па полі. Пад блакіт.

Сонца не ўзышло яшчэ.
Ды ярка
Занялася ўжо яго агнём
Там, над лесу чорным грабянём,
Над зацэненай зямлёю хмарка.

І звінеў, звінеў каля Стажар
У праменні сонечным сустрэчным
Ён — ратая спадарожнік вечны —
Шэры жаўранак —
Палёў пясняр.

Баразной за плугам — дуж,
няўломак,
У красе гадоў — ішоў мой дзед.
Як гуляў, араў: бывала, дзень

Мог ён рук не адрываць ад
тронак.

Дзеду гэта шэрая зямля
Дасталася некалі не танна:
У балотнай цаліны дрыгвянай,
У карчоў, у чэпкага галля

Лазнякоў
Ён ломам ды рыдлёўкай
Адваёўваў — па шматку на год —
Поле,
Рьпючыся, нібы крот,
Па калені у гразі той глёўкай...

Як ён шанававу зямлю, мой дзед!
Клаўся спаць і ўжо чакаў світання,
Каб ізноў прыйсці к ёй на
спатканне —
Тут жа быў
Ягонай мары свет.

Да цямна, бывала,
Акрылены,
Шчыраваў ён на зямлі штодня.
Грудку кожную на ёй раўняў,
Жытам засяваў зямлю і лёнам.

І, дагледжаную —
Ў ценях хмар,

У сямейве туманаў,—
З рук у рукі
Перадаў вась нам,
Сынам,
Унукам —
Самы дарагі на свеце дар!

* * *

Бацька сына за руль пасадзіў:
— Ну, трымайся ж, сыноч!
Аграмадзіна ж трактар —
не канёк-гарбунок!

Ды дрыготкай рукою —
так, як бацька вучыў, якраз —
ён матор уключае,
націскае на «газ»,

І — вась дзіва малому! —
з месца трактар ірве,
Жарабком нестрыманым
бяжыць па траве!

Як не вырвецца ў хлопчыка
сэрца з грудзей:
Гэта ж сам ён
машыну такую вядзе!

Дзе падзеліся толькі
яго сябрукі —
Паглядзелі б няхай,
трактарыст тут які!

Круціць, горды, рулём,
пераводзячы рычагі,
І палосу раллі
сцеляюць следам плугі.

Сцеляюць, сцеляюць...
А ўперадзе — неба сінь,
За далячыняю далячынь...

Смела ж, хлопча, рулюй —
уздымай за гектарам гектар:
Ты —
зямлі гэтай бацькаўскай
найзаконнейшы валадар!

* * *

Мы ўжо не аром, гараджане,
не жнём і не веєм...
Ад хлеббаробаў адно засталася ў
нас, хіба:
тое, што хлеб, як і некалі,
есці мы ўмеем!
Не ўскідваемся мы сярод ночы

у сне-неспакоі:
вясны не праспаць бы
дыхання!
Не падьмае нас з ложкаў
шэрага, нібы зайцава поўсць,
рання
гранне!
Красавіком ясназорьм,
калі дураслівец-прамень
ружовай рукою здымае з зямлі
туманоў коўдру,
Калі жаўрук-неўгамоннік
(і дзе начаваў ён, рабы?)
над галавой разбівае дашчэнтку
цішыні колбу,
Не ідзём, як калісь, за плутамі
у акружэнні гракоў-хадакоў,
што па раллі — упадлёт,
упадбежку,
Не вядзём —
туды, на самае сонца
(што выслізнула толькі з абдымкаў
воблака),
баразну — у заўтра ясную сцежку.
З сеялак, поўных зярнят,
мы, былыя вяскоўцы,
па полі не сеем
На добрае заўтра
надзею.
Да яе, да надзеі

(Мо рунню ўзялася?
Мо круціцца ў трубка?
Ці колас выкінула?
Закрасавала?)
Так і цягнулі нас ногі —
якая б стома нас не згінала,
з якой ні ішлі б мы дарогі!

* * *

З вёскі далёкай лясной
 (ці ж мала зведала Тэкля там
гора?)
Забраў яе сын да сябе, у горад
 (на колькі гектараў зямлі ён —
у гаме і гrome —
разгорнут?).
Не ў хаце драўлянай жыве цяпер Тэкля:
 у доме каменным высотным —
Акон там,
што ў рамцы з пчалінага вулля
сотаў.
У рай, ды і толькі, трапіла Тэкля:
 якія тут люстры! А вазы!
Аж ззяе ўсё і зіхціць тут —
 ад ручкі дзвярной да ўнітаза!..
Жыць бы ды жыць тут.
 Вось толькі
няма дзе рук дзець Тэклі,

Рук,
што ўвесь век свой
грэблі зямлю дзень пры дні,
сечку свінням секлі,
Бралі лён
(як ён пазвоньваў пры гэтым,
рыжагаловы!),
Граблямі луг
 у копы збіралі
 пад ляскат пуг перуновых,
Жыта святлянае, многагалосае
(што разлівалася да небасхілу)
за хваляю хвалю
У сцірты
 ўкладалі,
Хлеб мясілі ў дзяжы,
у печы яго, як добрага князя,
мясцілі,
А трэба было —
за пілу ды сякеру браліся,
малацілі, аралі, касілі...
Тупае, тупае Тэкля
з пакою ў пакой,
у пакой з пакою —
Шукае
 спакою.
А ў галаве думак тых —
 сотні:
Няма ёй спакою, няма спакою
у раі гэтым высотным.

ЖЫВАЯ ПАМ'ЯЦЬ

...— Ты што — супраць НТР?

- Хто можа быць супраць прагрэсу жыватворнага абнаўлення вёскі! Я толькі за тое, каб аддаць ёй належнае, старой вёсцы, якая падрыхтавала сённяшняю цывілізацыю і якая цяпер аджывае свой век, за тое, каб помніць яе нялёкую тысячагадовую гісторыю...

З падслуханай, як той казаў, размовы

Памерла вёска...

Зданямі белымі коміны
вугольчыкі зорак у небе шукаюць,

З-пад брам і студняў-завалаў
(над адной журавель унь схіліўся
і ўсё не выцягне шыю)
пальны — іх воля — шугаюць.

Памерла вёска...

Раскіданы хаты.

А якія ж былі ў іх сценах бярэны!
Як водсвет полымя з печы скакаў
па гэтых бярэнах барвова!

Там ранкамі стукалі бёрды,
набіліцы біліся —

Палотнаў рэкі цяклі,
праплывалі дугі з бакасамі
праз тыя набіліцы!

А як у тых хатах драўляных

гармонікі гралі вяселлі!

Ад песень — іх ужо сцены не месцілі —
тонкія шыбы ў рамах трымцелі!

Люляла сны галубіныя нашы
пляцёнка-калыска пад бэлькай.

Чорны, як жук, бычок
(свяціўся на лбе толькі маладзічок)
на сене пад прыпекам бэкаў.

А ў вечар асенні, глухі,
песню сваю, несканчоную, вечную,
На скрыпачцы ценькай пілікаў
(і дзе толькі ён прямасціўся?)
цвыркуночак запечны.

Там — пад ручнікоў вясёлкамі —
разьбяныя лавы
сыходзіліся на покуці —
Дзядоў, што па шчасце прыходзілі
ў гэты свет,
прыстанак апошні.

Кожная хата — аповесць.
Усяго было ў ёй даволі:
Там гора ў ступах таўклі,
бяду ў жорнах малолі...

Памерла вёска...

Пайшлі сяльчане ў палацы...

Адны засталіся дворышчы...
Толькі вецер гуляе па пляцы...

Памерла вёска —
як чалавек памірае.
Зноў і зноў тут спыняецца сонца,
праменняў цёплымі пальцамі
цэглу бітую перабірае.

Над вёскай былою стаю —
вецер мне валасы пашавельвае доўга.
...Знікаюць вёскі, знікаюць вёскі —
песень нашых гняздоўі.

ЯК ХЛЕБ

Не лес разгуканы —
чарга ля кнігарні шматзыкая:
Караткевіча «выкінулі»!
Нібыта па хлеб,
што на стол наш прыходзіць штодзённа,
Па добрую кнігу
становяцца сёння.
Пытаецца: што тэта — мода чарговая?
Можа...
Ды мода на кнігі —
ці ж кепская мода?
Не веру я ў тое,
што толькі для моды

Сталі «Тры мушкецёры»
між сценак камоды:
Ці ж можна ўстаяць
на паліцы якойсьці
Вясёласці, радасці
і маладосці?
І як Дон-Кіхоту,
бясмертнаму рыцару,
Пустэльніка долі самотнай
скарыцца?
Як Анну Карэніну,
талстоўскіх дум мора
Уціснуць пад шкло
цесных секцый-каморак?
А Гогаля смех,
што дасюль не змаўкае,
Як можца, скажыце,
ўхаваць пад замкамі?
Ці спеў гусляра
утрымаць тут, бы ў цэлі,
Той спеў, што і ў дол
закапаць не здамелі?
А хіба ж дзе змоўкнуць
найтонкія зыкі
Чароўнае скрыпкі
Сымона-музыкі?..
Як хлеб да стала,
як жыццё, як паветра,
Патрэбна людзям
сёння слова паэта.

Трашчаць ад натугі,
дзень і ноч ляскаюць,
Ні на міг не спыняючыся,
машыны друкарскія.
Ды не паспяваюць —
расце так патрэба! —
Людзей надзяліць
духоўным тым хлебам.
Зноў чэргі...
Ля крамаў
збіраецца горад:
На шчырае слова,
на класіку голад!
Так, голад.
Ды рад я —
хай знае планета:
Мы так пасталелі,
мы выраслі гэтак!
Блудзілі мы ў цемры калісь,
як сляпыя.
Не тыя мы сённа,
не тыя, не тыя...
Няўхільна, штодзённа —
даволі ўжо тлуму! —
Душою і сэрцам
іrvёмся к святлу мы.

* * *

Ты пакліч мяне, пазаві —
Мы заблудзімся ў спелым леце.
Яўгенія Янішчыц

І мне б заблудзіцца
ў расквечаным леце,
Забыцца, згубіцца
між сосен у лесе.

Сляпенькая сцежка —
як другу ёй верыш —
Заманіць за свет,
у няведамы верас.

І там,
бы сапфір у пярсцёнку,
жывое,
Здалёк заяснее
азерца
у хвоях.

Пры самай вадзе,
дзе прычалы світанняў —
Хацінка-бярвенка:
як быццам з падання.

І лесавіком
на парозе старожкі
Устане дзядок —

пільны позірк сцярожкі.

На камені-ганку
пад клёнікам гонкім
Прысядзем —
запалім агеньчык гамонкі.

Як голуб, сівы,
мне раскажа дзядуля
Пра пушчу —
дзяржаву ласёў ды казуляў,

Пра песню глушца
на птушыным вяселлі,
Пра траўку зуброўку —
чароўнае зямле...

Ля хвалі азёрнай
у хаце смаловай
Застацца ў дзядка
я згаджуся без слова.

У сне чаратоў,
у затоках наноў я
Адкрыю
грамоў і вясёлак гняздоўі.

Нібы першабытнасць,
адкрыю, адкрыю
І раніц пявучасць,

і холад расы я...

А ў час, калі раптам
па даху, па лопуху
Там дождж залапоча,
памчыцца ў галопу,

Танклявай казуляю гнуткай
на ганак,
Бы з песні,
дзяўчына ўзбяжыць нечакана.

Сукенка ў абліпку,
апырсканы лыткі.
Ды ёй не бяда,
што прамокла да ніткі!

Змахне з валасоў,
смеючыся, дажджынкі,
І бліснуць з вачэй
мне насустрач іскрынкі...

Як шчасця мяжа —
заблудзіцца б у леце,
Забыцца, згубіцца
між сосен у лесе.

Ды толькі заўсёды —
дзе вы, мае маі? —
На месцы абжытым

нас штосьці трымае.

У лес ціхі вырвацца нам,
да бяроз тых,
З шумлівага лесу людзей
так не проста!

...На вуліцы раніца.
Звоняць трамваі.
Затор на дарозе!
Ды — хто ж утрымае! —

Люд сыпле з вагонаў:
дабрацца б да працы!
У руху ўвесь горад —
і вуліцы, й пляцы.

І я гэтаксама —
тут моі мае ўсе —
Згубіўся ў натоўпе людскім,
нібы ў лесе.

Без гэтага вечнага лесу,
скажыце,
Ці ж мог бы
хоць хвілю на свеце пражыць я?

Без добрых людзей,
іх вачэй, іх усмешак,
Іх вокан, іх песень,

дарог іх і сцежак?

Мы лес, ды не дзікі:
свет гэты бяссонны
Прыйшлі мы сагрэць
дабрыні нашай сонцам.

Прырода мы, так.
Ды не тая, не тая,
Якая да болю людскога
глухая!

Як трэба ад броду маны,
ад калецтва
Яго берагчы ўсім —
наш лес чалавецтва!

Яго ахаваць
ад разбэшчаных бонзаў,
Ачысціць ад яду іх злосці,
іх бомбаў.

Каб можна было
заблудзіцца у леце,
Забыцца, згубіцца
між сосен у лесе.

* * *

Ледзь толькі раніца асвеціць вокны,
з кватэры, што заведзены, лячу я —
Як пыласос, у кругаверць сваю
уцягвае мяне вялікі горад.
Пылінку дробную,
шпураляюць мяне з вуліцы на вуліцу
тралейбусы
Утрамбоўваючы ў салоне,
Гайдаючы і тузаючы на паваротах,
Утрэсваючы,
нібы на арфе зерне.
Пасля на ўвесь белы дзень (ад дзевяці да
шасці)
я да службовага крэсла свайго
прыкіпаю;
Яно, як ахвяру прывычную, мяне пры сябе
трымае,
мой штодзённы цівун, мой
самадэржац,
які толькі смяецца з маіх высокіх
памкненняў
(яму абсалютна ўсё роўна, што я раблю —
ад мяне яму трэба адно:
каб я цёр яго сваім азадкам).
Калі ж, як распрэжаны конь,
пускаюся я дамоў,
Мяне падчэплівае раптам хвост чаргі,
ад якой я ўжо і адарвацца баюся —

нават каб глянуць, што там «даюць».
Потым прапахлы выхлапнымі газамі
прыпынак
надоўга стаўляе мяне стаўбуном
сярод тратуара.
Покуль ізноў не ўхопіць мяне
ў сваю, да адказу набітую глотку,
тралейбус —
разам з сеткаю памідораў здабытых
(добра, што пад канец давалі
хоць па два кілаграмы).
Перад домам жа мяне, як спружыну
напятую,
гатовую вось-вось сарвацца,
Трымае яшчэ святлафор на прывязі: чакай.
Нарэшце — ух! — мой пад'езд:
я — дома!
Але і тут, як рыбу, у сетку сваю
ловяць мяне такія патрэбныя хатнія
абавязкі.
Выбавіўшыся з іх
і рашуча мінаючы «залу»,
дзе мяне падсцерагае яшчэ
тэлевізар,
Дабіраюся ўсё ж да свайго пісьмовага
стала,
каб сабраць там як-небудзь самога
сябе,
раскіданага па частачках
немаведама дзе.

Пазнаходзіўшы іх (я не ўпэўнены,
ці ўсе вярнуў да сябе),
Я, пакуль не ўзяў мяне ў свае мяккія лапы
сон,

Паспяваю вывесці на паперы хоць
гэты во лозунг:
«Паэт, будзь героем — не згубі ў жалезным
коле абставін сябе».

ПРА МАЙСТЭРСТВА

Ён, кажаш, майстар сваёй справы?
Ён, кажаш, варт высокай славы?
Прабач, а можа, не спяшаць
Нам з пахвальбой такой? Спяраша
Я знаць хацеў бы, знаць яскрава:
Якой усё ж ён майстар справы?
Ён — ураджаяў слаўных майстра
Ці майстра «браць» з чужое кайстры?
Ён — майстар гадаваць сады,
Да сонца ўносіць гарады
Ці майстар бомб, якімі недзе
Махаюць над людзьмі нелюдзі?
А! Майстар слова адмысловы!
Тады скажы, якога слова?
Таго, хто вочы раскрывае
На хараство і славу краю?
Што, як пражэктар дальнабачны,
У заўтра нам дарогу значыць?

Ці мо таго, што хоча ночы,
Што нам усё кадзіць у вочы
Салодкім ладанам падману —
Пабольш бы напусціць туману?..
«Ён знаны майстар...» Тым нічога
Ты не сказаў пра майстра таго!

СІТА

Калі прасяюць праз сіта мліва,
адкідаюцца ўсе шалупінкі і крупкі,
што не ўзялі камяні жорнаў —
застаецца адна, мяккая, як пух, мука.
А што, калі прасейваюць думкі?
Адкідаюцца, як непатрэбшчына, думкі —
застаецца адна, мяккая, як пух, мука.

* * *

З бярозы ліст ляціць
У белы свет, як позва.
Я зноў душу лячыць
Прыйшоў да гэтых пожняў.

Ні сходаў, ні хлусні,
Ні мітусні, ні ліха.
Пльвуць, бы лодкі, дні
Мае пад небам ціха.

Зноў у руках — каса,
Зноў, як калісь, ля Ставу
У вал, пакуль раса,
Сцялю, спялю атаву.

Прастор. Зары клінок
Між хмар.
У барве ўзлесак.
Паслаўся туманок
Ля ног асін, бялесы.

Бацькоўскі свет... Дзядоў
Зямля...
Хай мне даруе
Чыгач,
Што сёння зноў
Яе ў свой верш цягну я —

Мой лёс, мой боль, мой сон,
Забітых вёснаў рэха...

* * *

Цякла рачулка з узгор'я, як знала —
То логам лілася, то ў гай забягала.
Цвілі ля рачулки ажыны ды смолкі,
Дразды у калінавым кусце не моўклі.
У люстра вады паглядзець з жаўтапеску

Збягаліся вербы з усіх пералескаў...

Ды толькі аднойчы сюды, як бульдогаў,
Пусцілі бульдозеры.

О як яны рвалі — пад немы крык кані —
Зялёныя ўзгоркі стальнымі клыкамі!

І хутка зусім не пусцілі рачулку

У роднага рэчышча вулку.

Спрамілі рачулку.

Спытаў я: «Навошта?»

«Ды каб спраміць!» — адказалі мне проста.

Цякла рачулка з узгор'я, як знала,

Ды ў вока спраміцелям гэтым упала.

Няма больш рачулки. Ёсць толькі канава —

Вада ў ёй — што кава...

РЭЧКА КРАСНАЯ

Назвалі рэчку — Красная.

Здавён бруіць яна

Між берагоў, што краскамі

Усыпала вясна.

Паціху лугам коціцца

Пад хмарку нацянькі —

І серабрацца ў коціках

Абапал лазнякі.

Згубіўшы ў вольхах старыцу,

Што ўсю заняў аер,

Цячэ далей, стараецца,
Дарогу ў свет віе,

Ля белае завоіны,
Дзе плешчуць акунькі,
Над паплаўкамі — во яны! —
Застылі хлапчукі.

Вада — бы і няма яе,
Бы, як сувой, між траў
Само тут неба мая
Па лузе хто паслаў.

Усё — як на далоні ў ёй:
І ліст вярбы сівой,
Што стала, буйнакроная,
У бездань галавой,

І хвойніка-шматзвонніка
Крыло ўдалечыні,
І ўсход вясёлы сонейка,
І вечара агні,

Зара каляна-ясная
З кругамі бакаса...
Цячэ рачулка Красная —
Зямлі маёй краса.

ПЕРАДЗІМ'Е

Ад лета — ні духу.
За во раны ржэўнік.
Узмежкі на ўзлеску —
у лісцях зрыжэлых.

Навіслае неба
дастанеш рукою —
Сее, і сее, і сее
Імжою.

Даўно адцвіло ўсё наўкол,
адгалёкала —
Ды мне яна любая ўсё ж,
восень глыбокая...

Ледзь з ночы абдымкаў
змутнелы дзень выслізне,
Вядзе мяне сцежка
за сад наш бязлісты.

Глухою няўтульнасцю
вее ад гаю:
Астуджаны ўвесь ён
ад краю да краю.

Бы смерч пракаціўся які тут,
сваёю
Мятлою ўсё змеўшы —

бязлюддзе, бязмоўе.

Але ён жывы,
гэты лес перадзімны —
Ці чуеш, якія
гучаць у ім гімны!

У ясных асінах,
бярозах высокіх
Як тонка струменяць
бяссонныя сокі!

Як голае голле
(было наваселле?)
Пупышак высокія сем'і
абселя!

Там — толькі прыслухацца —
тонкае ціньканне:
Сінічкі!
Як грэе ў пару гэту песня іх ціхая!

Далей, за раўком,
за ляшчэўнікамі рабым
Хто раптам сышнуў
гулкім градам па грабу?

Ён, дзяцел!
Сабе адшукаў сухрадрэвіну
І шчыра малоціць,

Бог лесу надрэмны.

Ля ног —дэраза:
пад ялін паднавесам
Не зблякла —
паўзе паміж купін і верасу.

А побач, як радасць
(аб тлене не слухай!)
Асколачкамі сонца —
брусніца-драмуха!..

Хаджу па куп'і ды хаджу
без прыгодаў:
Спакой і суладнасць —
заснула прырода.

На вочы насунула
шапку аблокаў,
Спіць пасля лета шумлівага —
моцна, глыбока.

* * *

Вясна, вясна ў сяле...
Каля Балота
Зноў заянела пазалотай
Лотаць!
Пралескі пры лясках —

З якіх глыбінь? —
Раскрылі воч някранутую сінь.

Ажыў ад пчол —
Раскоша красак —
Луг.
Бы дзьмухаўцам ды смолкам —
Поўнай жменяй —
Свае,
Высокай яснасці,
Праменні
Тут сонца распазычыла наўкруг.

Якія дні!
Высвітваюць шпакі
На ліпах —
Свет расчынены такі! —
Па каляінах —
Досьць спаць, прасёлкі! —
Звон ручаёў,
А ў ручаях —
Вясёлкі!

А можа, гэта,
Вечная,
Здаля,
Прыбраўшыся ізноў —
Уся у дведе —
Сваіх дзяцей, што заблудзілі ў свеце,
Так вабць-кліча да сябе
Зямля?

ХАТ ВЯЧЫСТЫ ДАР

паэма

I

Усё — замкнёны кабінеты,
Што засланылі нас ад свету!
Гудзе аўтобусік, як жук,—
Хутчэй, хутчэй, спяцы навук!
Хоць адарваць сябе не проста
Вучоным ад сталоў-фарпостаў,
Ад скрэпак, папак, ад папер
І ад высокіх іхніх сфер,
А ўсё ж сядзенні пакрысе
Займаюць.
— Ну, цяпер усе?
Усе? Ніхто з нас не забыты?
Мо хто заспаў? — Усе, нібыта...
Пстрык! — і захлопваюцца дзверы,
Матор вурчыць нязлосным зверам,
І вось плыве ў вір вуліц чоўнам
Аўтобус, фалькларыстаў поўны!
Бывай, бывай, наш храм навук!
Даволі цяжкіх творчых мук,
Даволі рад, нарад і сесій,
Даволі сектараў і секцый,
Вучоных пік, саноўных шпаг —
Спявай сваю нам песню, шпак!
Імчымся мы. Пры кожным — клумак
І, пэўна ж, свой клубочак думак.

Паўз нас плывуць дамы, дымы —
У свет зялёны едзем мы.
Там, за палямі, за лясамі,
За рэчак сініх паясамі
Пры паплавах, пры курганах
Схаваны вёскі ў туманах.
А ў вёсках тых — касілак лёскат,
А ў вёсках — бела ад пялёсткаў,
А ў вёсках — сонечныя будні,
А ў вёсках — сеялкі і бубны.
У вёсках — хаты, хаты, хаты,
І ў кожнай хаце — скарб багаты...
Унь бабуля — час ёй неўпрыкметку
Твар у маршчыны ўзяў, бы ў сетку.
А ў іх, маршчынах тых глыбокіх,
Жыцця яе і часу крокі,
Усе вятры, усе дажджынкі,
Усе дакопкі і дажынкі,
Усе вяселлі і купаллі,
Што ў памяць да драбніц запалі...
Бяжыць аўтобус пад аблокі,
У сінь надземнай павалокі.
Там недзе ў хатах песня спіць.
Нам трэба песню пабудзіць.

*

Мы едзем роўна, нетаропка:
На карце выбрана ўжо кропка
(Каля яе — дарогі нітка,
Уся ў кружочках сёл, як нізка.

А побач — свет травы і красак? —
Нязнанай рэчкі сіні пасак).
Вірыць асфальт-шаша, гручоча:
Ўсе ціхаходы — да абочын!
Насустрач — плынь ракі машынай.
Шуршаць, з шашою шэпчуць шыны...
Машыны — то з пяском, то з лёнам,
З жале зам, з мурагом зялёным.
А вунь ажно сцяна з праёмам
Дзвярным плыве, за ёй — паўдома.
Там, за бартом — куды? — паўз гоні
Мільгнуў табун панылы коней...
Пад поўдзень за вясельым гаем
З асфальту проста ў поле джгаем.
Ды пыл нам не зніжае тонус —
Бяжыць-куляецца аўтобус.
То дзікам шлях пясчаны рые,
То ў гойны гай нырае рыбай.
Па вокнах голле вольх шаргоча,
Як быццам не пусціць нас хоча.
За лесам — зноў прастор адкрыты:
Да небасхілу ходзіць жыта!
А там — ківаемся праз сёлы:
Каменным брукам скачуць колы.
Як мак, дзятва ў пяску за брукам,
У агародах — цёткі крукам.
Мільгаюць студні, бэзу лісце
Ды разьбяроў паэмы — ліштвы...
А во ўказальніка страла
І з назвай «нашага» сяла!

Глядзім маўчком — не чутна жарту:
Што ж тут параіла нам карта?
Куды нас сёння занясло?
Ці хоць «фальклорнае» сяло?

*

Абапал шляху, у даліне
Схаваны хаты ў зеляніне.
Імчым туды і плюшчым вейкі:
Пыл хмарай з вуліцы-гравейкі.
Спярга глядзім, праўленне дзе тут —
Пытаць не трэба нам пра гэта,
Бо знаем (люд жа мы вучоны!):
Шукай яго там, дзе чырвона!
Такой метадай вельмі сора
Гуртом знаходзіцца кантора.
Аўтобус робіць разварот
І сцішваецца ля варот,
Клубамі пылу акаціўшы
Будынкi ў бэзавым зацішшы.

Праўленне — дом двухпавярховы,
Цагляны, шматаконны, новы.
Ён — ад падмурка і да латаў —
Зіхціць ад лозунгаў, плакатаў.
Іх аж не месцілі ўжо сцены,
Дык ім паставілі вунь стэнды.
І тут і там — слоў звонкіх веліч
І лічбаў самых розных безліч.
На тых плакатах, дыяграмах

Усё падлічана да грама:
Якога ў годзе тым навару
Калгас чакае ад гектару,
Па колькі ў хлеве парасятк
Мець будзе ён ад свінаматак.
«Падбіты» малако і мяса.
І нават сіласная маса.
Вядома нават, што ўжо будзе
Налета ў гаспадынь на блюзде.
Да лічбаў тых у падмацунак —
На кожным са шчытоў малюнак.
Во кура — знесла кучу яек,
Аж вылезці ёй з іх няма як.
Там, на шчыце — як нейкі кліч,
Свіны, з ружовым ротам лыч.
А унь — шуканняў творчых вынік
На цэлы шчыт кароўе вымя...

Паўз ты я стэнды і плакаты
Ідзём да кіраўнічай хаты.
Ідзём утрох мы — як звычайна,
Спярга Фядосік, наш начальнік,
За ім — шыракаплечы, грузкі
Яго намеснік з папкай — Гурскі
(Фядосік, каб хадзіць улегцы,
Яму даў кіраўніцтва лейцы).
І з імі — я: ў любви «вапрос»
Мне рупіць усадзіць свой нос.

Мы калідорамі грукочам —

Кіруем на таблічкі вочы.
Так, на дзвяхах таблічак шмат:
Напэўна, немалы тут штат
Майстроў высокіх ураджаяў,
Што кожны год зямля раджае...
Во дзверы й галавы калгаса —
Сціхаюць тут нашы абцасы.
Бяром за ручку асцярожна
І адчыняем дзверы:
— Можна?
За скрэмзаным сталом шырокім
Стаяў сюды, к дзвяхам, паўбокам
З траскучай трубкай тэлефоннай
Мужчына ў тэнісцы з нейлону.
Ён праз плячо зірнуў на нас
І адварнуўся ў той жа час,
Бо трубку тую шчыра слухаў,
Не адрываючы ад вуха.
І толькі зрэдку дзеўб, як грак:
«Так-так!», «Так-так!» Зноў: «Так-так-так!»
Мы сталі ля стала, стаім,
Мяняем ногі перад ім.
Нарэшце трубка-балбатуха,
Глядзім, адносіцца ад вуха,
І не таропка гаспадар
К нам паварочвае свой твар.
У пільным позірку нястрогім
Мільгае водсвет насцярогі:
Хто ж гэта! Што й шчэ за назолы
Яму зваліліся на голаў?

Мо зноў якія штурхачы,
Што шныраць днямі і ўначы?
Так, знаю, шмат ён іх пабачыў —
Ад іх старшыні здаўна плачуць.
Бывае, снег яшчэ на полі,
Марозік раніцаю коле,
А тут па бездаражы ўскач
Ляціць вось гэтакі штурхач:
— Чаму не сееш? Кажаш — грязь!
Дык сей у грязь! Ці з крэсла злазь!
Так і становіцца на глотку:
Яму патрэбна лічба ў зводку!
А вырве — хлоп яе да папкі,
І толькі бліснуць яго пяткі!
Сюды і нос больш не заверне,
Не папытае, як там зерне —
Ці узышло хаця яно?..
Заняты іншым ён даўно!
А старшыня? Зноў чухай цемя,
Звані ў званы — шукай насенне,
Мудрой, кліч люд на разнарадку —
Распачынай усё спачатку.
Таму, каб неяк адчапіцца
Ад папіхайлы-плішчаніцы,
Давалі гэтакаму тыпу
Часамі чысценькую ліпу
І зноў рабілі сваю справу —
Жыты вырошчвалі на славу...
Пра штурхачоў было нямала
Гаворкі ў найвысікіх залах,

Ды хоць з трыбунаў іх клянучь,
Па сёння штурхачы живуць
І хлеб спакойненька жуюць!..
Каб нам не быць якой загадкай,
Не мучыць старшыню здагадкай,
Адразу кажам, што й к чаму,
І руку ціскаем яму.
А каб было к нам больш даверу,
Фядосік цягне і паперу.
Яе, разважны, нетаропкі,
Чытае старшыня да кропкі.
А прачытаўшы, свой аловак,
Якім вадзіў пад кожным словам,
Прывычным, ледзь прыкметным рухам
Чамусь закладвае за вуха —
(Так — помню я з малой пары —
У нас рабілі цесляры,
Як размяралі бярвяно,
Каб роўна легла ў зруб яно)
І са смяшынкаю, ахвоча
На нас скіроўвае ўжо вочы.
З яго прыветлівага твару
Сышла і насцярогі хмара,
Бо ўбачыў:
Не з таго мы складу,
Каго чакае ён, як граду —
Не штурхачы, не рэпарцёры,
Не душадзёры-рэвізоры.
— Вам трэба песні?
Што ж, паможам...

Чым толькі паслужыць вам можам?
(Хаця вучоныя ўсё ж мэты,
Відаць, у песняборцаў гэтых
І іх няма чаго баяцца,
Ды... лепей паасцерагацца,
Бо ўсё-ткі ж і яны — пісакі,
Якіх пабойваецца ўсякі.
Тым больш старшыні — хто з іх грэжу
Не зробіць дзе-небудзь у спеху?)
Вас, значыць, раскватараваць?
Што ж, трэба тут памазгаваць...
«Памазгаваўшы», ключ бярэ ён
І стукае па батарэі.
На гук-сігнал той праз хвіліну
Ў дзвярах выростае жанчына
І застывае ля парога
Перад даўтім сталом Самога,
Чамусьці ўся, аж да пражылак,
Напяўшыся, нібы спружына.
Ёй старшыня пра нас тлумачыць
І ставіць важную задачу:
Па хатах, у людзей шаноўных
Цяпер жа размясціць вучоных,
— Ну, добра,— нас траіх жанчына
Абводзіць хуткімі вачыма.
Яна папраўдзе рада, бачым,
Рашыць складаную задачу.
І мы ўстаём, ідзем за ёй,
Раскланяўшыся з старшынёй.

*

І вось аўтобус наш лабаты
Памалу ціснецца паўз хаты.
Між нас — жанчына-павадыр,
Важаты наш і правадыр.
Мы ёй, жанчыне той з праўлення,
Ўступаем першае сядзенне —
Каб добра хаты аглядала,
Хутчэй нас раскватаравала.
Ля дома новага, пад вязам
Спыняемся. З жанчынай разам
І мы у двух з Антонам Гурскім
Їдзем дваром зялёным, вузкім.
Насустрач — рада ці не рада —
Ўстае і гаспадыня з градаў
(Што за дваром адразу, з краю),
Падолам рукі выцірае,
Абводзячы нас пільным вокам,
І к нам шыбуе борздым крокам...
— А, на пастой! Са сталаваннем?
Чаму ж ка мне з такім пытаннем?
Ты ж ведаеш сама, Пятроўна,
У полі я дзянёчак поўны!
Дзе ж часу я, скажы, знайду,
Каб гатаваць людзям яду?
Ды што ім вельмі і згатовіш?
Як ты людзям тут унаровіш?
А людзі ж — не абы-якія —
Вучоныя, бач, гарадскія!
Тут гаспадыні мы з Антонам

Адказваем вясёлым тонам,
Што хоць мы ў горадзе жывём,
Ды ўсё вясковае жуём,
Ды і раслі ж мы не ў дамах —
Таксама ў вёсцы, на камах.
Яды асобай нам не трэба —
Абы знайшлася луста хлеба
Ды, можа, скварка з агурком
Ці бульба з кіслым малаком.
Усё, што прынясе нам цётка,
Мы ўмомант падмяцём, як шчотка,
Пасля ж расплоцімся з ахвотай
І за яду, і за турботы.
— Што плата...— тут яна камечыць
Свой сказ:
Ці варта ўсё ж пярэчыць? —
Адзін ёсць толькі непакой:
Каб крыўды не было якой...
— Не будзе крыўды ў нас нікай —
За ўсё вам скажам толькі дзякуй,—
Спяшаем мы запэўніць цётку —
Хутчэй узятую высотку
Замацаваць.
— Ну, што ж, раз гэтак,
Вазьму дваіх, толькі кабетак:
Хоць будуць лішнія клопаты —
Ці ж начаваць людзям пад плотам?
Мы да аўтобса шыбуем
І там ахвотніц дзвюх вярбуем.
Аднёшшы ў хату чамаданы

Жаночых розных прычындалаў,
Мы зноў пускаемся ў дарогу —
Далей, да новага парогу.
А сустракаюць нас усяк:
Той доўга лоб свой трэ — нібыта
Карову прадае ці быка,
Пасля ж згаджаецца так-сяк.
Другія — тут жа даюць згоду,
А іншыя дык і выгоду
Тут хочучь мець:
— От каб, Пятроўна,
Хоць слоўка за мяне тактоўна
Закінула ты старшыню —
Мне б шыферу на варыўню...
— Ну, што вы, цётка, я б з ахвотай
Ды ён не дасць раскрыць мне й рота..
Я, цётка, зусім з канторай
Разлічвацца ўжо буду скоро.
Мне там выструньвацца абрыдла.
Я даглядаць пайду лепш быдла
Ці буракі палоць у поле —
Там хоць цяжэй, затое — воля...
Памалу, з толкам наш важаты
Ўсіх растасоўвае па хатах.
Ёй, той жанчыне нешматслоўнай,
Мы кажам дзякуй, і Пятроўна
Нам згчыць постеху ў адказ
І падбадэрыць хоча нас:
— Вам працаваць тут добра будзе:
Усё ж някепскія ў нас людзі.

II

Як колісь, будзяць мяне пеўні
У сучкаватых сценах спеўных.
Сюды, без лішняга ваганьня
Ўзяла нас з Лісам цётка Ганя —
Сівая ціхая жанчына
З надзіва сінімі вачыма.
Жыве у хаце той са скрухай
Яшчэ старэнькая свякруха.
Два ложкі іх каля сцяны
Стаяць за шырмай — два чаўны,
Што праз залеву і кудасу
Пльвучь кудысь ракою часу.
Нам цётка адвяла святліцу —
Ўвесь дзень тут сонца залаціцца.
Чысцютка, ясна ў гэтай «зале»
З фіранкамі ды абразамі.
Ля покуці — канапа-ложак,
Цяперашняе наша ложа.
На ім пярыны і — пад вушкі
Нам, нібы воблакі, падушкі,
Тут з Лісам — кожны з нас паўголы
Спім пад багамі, як анёлы.
Я прахапіўся, мусіць, рана —
Шарэе ў шыбе неба цьмяна.
Над вухам дзесь, малы званар,
Звініць на хату ўсю камар.
Гергечуць гусі каля ганку,
Свайго чакаючы сняданку.

За ліштвай галубы буркочуць
Ды крыллем аб сцяну шаргочуць.
Мой зрок спыняецца на куфры —
Там нейкі водсвет скача: з кухні?
А! Гэта паліцца ж у печы —
Унь і ў акне агонь трапеча.
Вада пад накрыўкай сіпіць:
Так, цётка ўжо даўно не спіць.
Зайшла у хату во з двара —
Бразгоча восілкай вядра,
Ляскоча ў місцы лыжкай ёмка,
Стукоча глуха ў печы ёмкай.¹
А вось — як выбух: на патэльні
Штось зашыпела — цеста, пэўне.
І папаўзла па хаце змейкай
Дымочку сіленькая шлейка.
Пасля ж, як казка даўніны,
Запахлі хораша бліны.
І мне здалося: зноў я ў маці,
У той дзяцінай нашай хаце,
Адкуль за мараю услед
Даўно мы выляцелі ў свет.

*

Хай стол не ломіцца у цёткі
Ад страў няведамых, а ўсё-ткі
Тут можна добра і са смакам
Пад'есці нам, такім бадзякам.

Сярод стала неспадзяванкай —
Яда малечых год — мачанка,
Што на патэльні, як жывая,
Яшчэ унь бурбалкі ўздугае,
Такая пахкая, з дымком
І нават — там-сям — з вугальком
(Ад дроў бярозавых, што ў печы
«Пастрэльвалі» так недарэчы).
Там — міса з бульбаю-разваркай
(На бульбіне жаўтком — прыгарка),
Ад місы белаватай хмарай
У столь, пад бэльку верне пара.
Ля бульбы, трошачкі ўбаку,
На чыстым — з лёну — ручніку
(Даўно адзначыў чуйны нос) —
Бліноў прыпухлых ладны стос.
А побач — і смятанка ў місе...
Ну, што ж, цягні, брат, лыжку, Лісе!
Памалу, быццам нехаця,
Бяромся за яду, хаця
Мы ўжо даўно глыталі сліну —
Чакалі гэтую хвіліну.
— Вы ешце, ешце, — цётка просіць
І малака гладыш падносіць, —
Мо што й не так, ды чым багата,
Як кажучь, тым і рада хата...
Мы гаспадыніны сумненні
Развейваем тут у імгненне,
Налёгшы шчыра, са стараннем
На шчодрае яе сняданне.

¹ Ёмка (дзялект.) — чапала

За тым сняданкам неўпрыкметку
Распачынаем мы разведку:
Дзе ж тут (як кажучь у сталіцы)
Б'юць песень чыстыя крыніцы?
Ці мо не трэба нам шукаць іх?
Мо ёсць яны і ў «нашай» хаце?
Так, песні ёсць тут, і багата!
Ды... прыбылі мы пазнавата
Па іх.
...Калісьці — на выгодзе,
За прасніцай, у агародзе,
Удзень і ўвечар іх, бывала,
Свякруха цётчына спявала.
Спявала — сэрца расчыняла,
Бяду ды смутак разганяла...
Ды разагнаць вось не змагла:
Бяда ў ціскі яе ўзяла
І крукам кінула на ложак,
Адняўшы мову. Хто ж тут можа
Цяпер у бабкі песні ўзяць,
Цудоўны мех той развязаць,
Дзе, звонкія, яны сабраны,
Навек жывымі пахаваны?
Вось так іх, пэўна, бабка ўсе
У іншы свет і аднясе...
А можа, словы і напеў нам
Тых песень цётка дасць? Напэўна,
Ад свекрыві ж пераняла,
У памяці прыберагла?
Так, цётка знала тыя песні,

Ды ўжо не ўспомніць іх, хоць трэсні:
— Мне, дзеткі, не да іх было,—
Хмурнее цётчына чало.

... Ад воч сватоў ды ад маністаў
Свяціўся дзень той прамяніста,
Шалелі коні — ад прыселля
Няслі далей віхор вяселля.
Там, на вазах — не ўседзець! — дружкі
Ішлі у скокі пад частушкі.
Ім памагалі добра бубны
Ды падпявала — вецер буйны.
У віхры там — рука ў руку —
На расфарбаваным вазку
Сядзелі ў стужках ды ў вяргінях
Ён і яна — князь і княгіня!
Ён быў яе навечна, любы,
Яго усмешка, вочы, губы!
І тыя коні, тыя песні
Дзяўчыну проста ў шчасце неслі...
Ды па зямлі зеленалістай,
Па кроснах, хвалі каласістай,
Па росах, па шляхах краіны
У тыя ж самыя хвіліны
Паўзла ўжо ў сполаху пажараў
Вайна — крываваая пачвара.
І мары-шчасце маладых
Яна перавярнула ўміг.
Яшчэ не знялі шаюбны ўбор,
А ўжо трубілі трубы збор.

І ноч іх першая на свеце
Была й апошняя. Грозны вецер
Вайны — народнае бяды —
Як падхапіў хлапца тады,
Дык і па сённю, родны, ён
Прыходзіць толькі цётцы ў сон...

Змаўкае цётка тут, вачыма
Нацэліўшыся ў фотаздымак,
Што на сцяне, у рамцы простаі:
Ва ўборах шлюбных, напаўросту,
З адкрытым позіркам юначым —
Цяпер мы толькі гэта бачым —
Ён і яна; на кожным твары —
Яшчэ ні ценю страшнай хмары.
А побач — і другая рамка:
У цётчын свет сямейны брамка.
Між здымкаў картачка адна
Нам кінулася: зноў — яна,
А на руках яе — дзіцятка:
З-пад локця — пухленькая пятка.
— Сын. Ад яго ж,— гне цётка голаў
Ніжэй.— Радзіўся ж от на гора...
Так, гора цётцы з ім хапіла!
Пад віскат бомбаў, у бахілах,
У ашкамётках брудных світкі,
Яна, прамоклая да ніткі,
Мо з месяц — дзе і брала сілы?
Дрыгну хлюпоткую мясіла.
Блакада! Ё твань, у буралом

Людзей смерць гнала напралом.
У пекле тым бясконцым маці
Не выпускала з рук дзіцяці.
Хоць у жанчыны ад знямогі
І голаду ўжо мелі ногі,
Але, прысеўшы дзе на грудзе,
Зноў совала дзіцяці грудзі,
Пакуль зусім не апусцелі:
Ледзь дух трымаўся ў яе целе,
Ды людзі, гэткія ж выгнанцы,
Бяздомнікі і абадранцы,
Ёй з дзіцем не далі загінуць.
Хтось удзяліў ёй сахарыну.
Разбавіўшы яго вадой,
Балотнай, бруднаю, рудой,
Рабіла — важны быў дарунак —
З анучкі суслу-паратунак...
Пасля ў зямлянцы падрыжала,
Пакуль не схлынула навала...
Калі ж з балот дамоў прыйшла,
Не ўбачыла свайго сяла.
Гуляў між печай толькі вецер,
Ды клён маячыў з чорным веццем.
А дворык з роднай хатай мілай
Для бацькі й маці стаў магілай...
У спадчыну ж ад іх — ці смешкі? —
Ёй дасталіся галавешкі.
Зноў у зямлянку лезь сырую —
Ў магілу гэтую жывую.
Ўзяла к сабе яна таксама

Свякруху, што назвала мамай.
Бо хто ж яе глядзець бы ўзяўся:
Сын, муж, дачкі дзве — ўсіх вайна
Ў яе прыбрала: старана
Тут партызанскаю была ўся.
Сама свякруха толькі цудам
Жыць засталася: тым прыблудам
Напала ў лапы; карнік ботам
У яблык збіў яе. З балета
Яна ўсе ж выпаўзла, хаця
Ужо для мукі, не жыцця.
І цётка колькі год ад ложка
Яе ўжо адысці не можа.
А сын? Жывы. Уберагла —
Ўсё ж маці смерць перамагла.
А пазмагалася нямала!
Гарбом хлеб чорны здабывала:
Касіла, жала, будавала —
Кал гас з руінаў уздымала.
Бывала, і ў ярмо — магла! —
Ўпрагалася замест вала.
Цяпер, як стаў хлапец на ногі,
Гукнулі ў свет яго дарогі.
Забраў ад маці сына горад —
Што ж, хай бы жыў, ды зноў ёй гора
Няладна ў сына штось — запіў,
На хату матчыну забыў.
Вось што чакае, ды дарма:
Штось ні самога, ні пісьма,
Дык ці ж наўме ёй тья песні?

Іх дні турбот даўно растрэслі...

Што ж да сапа, то там павінны
Бруіць шчэ песень ручаіны...

*

На вуліцы — знаёмы рух:
Брыдуць паважнай чарадою
Каровы з ранак — сырадою
Пльве духмяны пах наўкруг.
Сваіх падласак каля плота
Чакаюць цёткі ўжо, вароты
Парасчыняўшы Ім. Падласкі
Ў двары заходзяць без падказкі.
На іх акруглыя бакі
Глядзяць-любуюцца жанкі
І ў хлеў праводзячы, як паваў,
Штось кажучь да кароў ласкава...

У чысты двор, даўгі таксама,
Мы з Лісам адшчапляем браму.
Тут, як сказала гаспадыня,
Жыве пяхоха, Дрозд Аўгіння,
Якая, каб ахвота, скоро б
Нам наспявала песень караб.
Пад хлеў расчынены прастуем
Адразу мы:
Там недзе — чуем —
Аб дно драўлянае даёнкі
Пабрэньквае струменьчык тонкі.

Падпёршы плечукамі хлеў,
Мы ціха слухаем той спеў,
Ласкавы, просты і лагодны,
З малечых дзён знаёмы, родны.
Во спеў змаўкае ўжо, і хутка
Ў дзвярах хлява мільгае хустка.
У гаспадыні — грубы твар,
На твары — як зямля, загар.
Застыўшы ў сполаху, з прахона
Дзвярэй глядзіць на нас здзіўлёна.
Але ўсё ж дыпламат Арсены
— Перш-наперш, цётка, добры дзень!
І проста, хораша, з пашанай
Ён растлумачвае старанна,
Хто мы, адкуль, якія мэты
Нас прывялі ў падворак гэты.
Сцярожкі цётчын твар адразу
Яснее, і замест адказу
Жанчына звыкла ставіць доле
Даёнку з бельым сырадоём
І з дапамогаю каменя
Хлеў зачыняе свой, паленам
Падпёршы дзверы.
— А якія
Вам трэба песні — веснавыя?
Жніво? Калядныя? Вяселле?
Ці што купальскай ноччу пелі?
Дваровай выбітай сцяжынай
Вядзе пад хату нас жанчына.

...Мы песні розныя збіраем:
Усе ж яны — багацце краю.
У іх — лятункі-сны людскія,
Народа думы векавыя.
Пустоты ў песнях тых няма:
Яны — гісторыя сама,
Сама зямля, яе прырода,
Душа адкрытая народа.
— Што ж, можна спець, — здымае з плота
Цадзілку цётка, — ды работа
Мяне чакае: сённяя наш
Канец і дзе ўвесь на сянаж...
А мо за вёску той парою
Надацца б варта й вам са мною?
Там, як нідзе, маглі б пабачыць
Адразу ўсіх, што ёсць, спявачак...
— Чаму б і не! Ну хто ж не рады
Паслухаць добрае парады?

*

Як пчолы, абляпілі густа
Вяскоўцы бурт: скрозь — шапкі й хусты.
Ледзь паспяваюць самазвалы
Траву падвозіць. Цэлым валам
Яе бульдозеры-хапугі
На бурт унь сунуць без патугі.
Там людзі вал высокі гуртам
Хутчэй разгрэбваюць па бурту.
Пасяя, змяніўшы сахараы,
Ізноў гуркочуць трактары.

Сваім цяжарам мнагатонным
Яны ўціскаюць бурт зялёны,
Па ім катаючыся усяк —
І ўпоперак, І наўскасяк.
Траву, што спадвае з гары,
Другія ўнізе сахары
Бяруць на зубы-раскіракі
І ўскідваюць назад, пад трак!.

Нам, песняборцам, дружнай працай
Няёмка збоку любаватца,
І мы здымаем пінжакі,
Плюём ахвоча ў кулак!
І — што ж, няхай жыве работа! —
З рук сахары бяром у цёткач.
Такая праца — як бальзам
Заўсёды нам, сяла сынам.
Не толькі — каб туті быў мускул
Ці сэрцу даць усё ж нагрузку,
А каб душой устрапянуцца.
У паўзабыты свет вярнуцца,
Ці ж не губляем паступова
Мы ў завірусе папяровай
Маленства свет, свае вытокі,
Зямлі бацькоў жывыя ток!?
Ну, а без іх, без гэтых токаў,
Мы — нібы дзерава без сокаў,
Нібы без глебы жалуды
Або як рыба без вады.
Нуль мастаку — без токаў гэтых,

Без іх паэты — не паэты.
Іх верш — душой як ні крыві —
Без токаў тых, як без крыві...
Хоць твары ў нас блішчаць ад поту,
Ды мы не кідаем работу —
З дзядзькамі поруч ды з жанкамі
Працуем спорна сахарамі.
Калі ж на колькі там хвілінак
Надарыцца нам перапынак
(Відаць, у торфе дзесь на лузе
З травой цяжкой машына грузне),
Мы сахары ў зямлю ўтыкаем,
На тронкі стомлена складаем
Крыж-накрыж рук і (часам цёткі
Яшчэ ўскладуць і падбародкі)
І ўжо — такая завядзёнка —
Няспешнай бавімся гамонкай.
А мова больш за ўсё ідзе
Пра сена для кароў: і дзе
Яго воль нарабіць — загвоздка,
І тым турбуецца ўся вёска.
Ў людзей надзея на атаву:
Яна належыць ім па праву
(Сабраць тут першы ўкос калгасу
Хаця б хапіла сіл і часу),
Ды ўсіх трывога ёсць такая:
— Ці парасце атава тая?
З самой вясны — і што за годы! —
Няма, хоць ты крычы, пагоды.
Як заступілі халады,

Дык і не сходзяць нікуды.
Дасюль яшчэ — хоць лезь на печ —
Куфаек не здымалі з плеч!
Цяпер жа — суш яшчэ ў прыдачу:
Дык як жа думаць тут пра ўдачу?

Ад той атавы паступова
Пасля кіруецца размова
На іншы троп ужо — на жука.
Калгаснікам з ім — проста мука:
Як ні збірай, як ні пааі,
А ён ізноў, як з-пад зямлі,
На бульбу сунецца, увішны,
Абсядзе цяўнік той, як вішні.
Не даглядзі, дык — от жа ўдасца! —
Усё падчысціць гэта трасца.
— Каб знаў, хто гэтую заразу
Занёс сюды, здаецца б, зразу,
Як жабу, разадраў таго —
Унь колькі шкоды ад яго!
— Ды што размахваць тут рукамі,
Мянціць дарэмна языкамі,
Дазнацца б, як вайну от весці
З ім, каб са свету пошасць звесці...
— А мо паслухаем вучоных?
Мо ў іх мацнейшы, чым праклёны,
На жука сродак ёсць? — да нас
Пытанне рубам: мы ў адказ
Ляпечам штось пра курапатак,
Пра розных доследаў пачатак

І кажам, што усё ж навука
Управу знойдзе і на жука.
— Ну, а цяпер як быць?
— Цяпер,—
Тут збоку дзядзька не ўцярапеў
(Папыхваў люлькай ён паволі),—
Насып на хвост яму ты солі!..
Лепш у людзей от папытай,
Што робіцца сягоння ў свеце
(Мо знаюць больш, чым е ў газеце?) —
Што там у Чылі, як Кітай?..
Ды наша гутарка-гамонка
Тут абрываецца: «трохтонка»
Ужо да бурта падкаціла,
Абдаўшы нас гарачым пылам.
Хоць рукі трошкі ў нас паслаблі,
Памалу сахары ды граблі
Каля травы зноў захадзілі —
Цяпер вяскоўцам не да Чылі.

*

Над буртам — сонца. Твар свой яркі
На міг схавасць ў вэлюм хмаркі
І зноў глядзіць сабе з блакіту
На нас вясёла і адкрыта.
Няўзнак — таго не ўбачыш ходу —
Яно кіруе ўжо к заходу.
Усе мы гэта заўважаем
І бурт патроху ўжо звужаем.
Глядзіш, там будзе і канец —

Работы нашае вянец.
Ды тут выходзіць нечакана
Замінка: покуль мы аддана
З травой змагаліся, прыцыркаў
Сюды з сяла на матацыкле
Хлапчына з чубам пакручастым
(«То заатэхнік наш, начальства!»),
Маўчком бурт абышоў навокал,
Прыкідваючы штось на вока,
І ўзняў руку — увагі знак:
— Не так вы робіце, не так!
Мы разгінаем моўчкі плечы:
Што ж тут зрабілі недарэчы?
— Не трэба ўверсе гэты выгіб! —
І ўсім тлумачыць, колькі выгад
Тут будзе ўсё ж, калі без слова
Перарабіць той верх нанова.
Але «без слова» не выходзіць:
— Калі ты ўзяўся верхаводзіць,
Дык верхаводзь як трэба — дзе
Да гэткай пары сядзеў?
— Мо гáру дзе смактаў пад кустам
З хаўруснікамі?
— Замест сула!
Па хлопцу ўсе адразу цёткі
Тут застрачылі, як трашчоткі.
Ды хлопец не вядзе і вухам —
Відаць, не раз такое слухаў!
Стаіць, грызе сабе травінку —
Чакае на жанок упынку.

Жанчыны ж свой зарад памалу
Губляюць і, хоць без запалу,
Бяруцца выгіб той спраўляць,
Нанова верх перарабляць.
Траву, што ўкладвалі пластамі,
Што трактары тут упляскалі,
Ужо як трэба мы складаем
І к вечару той бурт канчаем —
Цяпер калгасныя цяляты
Мо ў хлебе не аголяць латы?
А што прыйшлося тут патраціць —
Не пераробку лішак працы,
Не страшны гэтыя пралікі —
Усё ж маштаб іх невялікі.

III

У хату дзверы — грук ды грук:
— Ці можна?
— Просім, просім!
Круг
Жанчына, што ўсё займаюць лавы,—
Што раз цясней: адклаўшы справы,
Ідуць кабеты й маладзіцы
Са светам песняй падзяліцца.
Спявачкі нам ужо знаёмы:
Аўгіння, гаспадыня дома,
Дзе мы прызначылі свой збор
(Для песень, праўда, тут прастор:
У доме ж светлым тым яна
Жыве — з вайны ўдава — адна;

Усе яе — чацвёрта — дзеці
Ўжо разляцеліся па свеце;
Цяпер чакай, чакай, жанчына,
Пакуль хто возьме адпачынак
Ды замест тых пансіянатаў
Да роднае заверне хаты).
А во ў дзвях — сама Графіня,
Пяюха, маці-гераіня:
Хоць дзетвары дом цэлы мае,
Ды спеваў цётка не мінае,
Яна спявала — песню ж цэняць! —
І на сталічнай нават сцэне.
Графіня — гэткае дало
Жанчыне прозвішча сяло.
Жыў граф тут колісь. Ну, а ў графа
Быў нос кручком — нібыта ў грака.
Такі ж во нос, як і той пан,
Займеў сялянскі сын — Сцяпан.
Так стаў ён Графам. Ну, а жонка
Назвалася Графіняй звонка.
Графіня, Граф — іх толькі й звалі.
Як клікаў Мінск яе, казалі:
«Спяваць паехала Графіня,
А Граф мяшанку носіць свінням!»

На сход зайшлі во наш — пачулі! —
Яшчэ пяюхі дзве — бабулі
Ва ўбранні колішнім (іх памяць
Нямала захавала, мабыць».
За імі дзверы адчыняюць

Жанкі шчэ... Ды хай выбачаюць,
Пра іх скажу я неяк потым —
Час прыступаць нам да работы!
Мы ля стала магнітафон
Пакручваем — хаця ж бы ён
Не здрэйфіў! Не, ўсё ж робіць, здэцца!
Аж адлягае ў нас ад сэрца.
— Ну што ж, пачнём?
У хаце ўмомант
Жаночы сцішваецца гоман.
— Пачнём! Але з чаго? З вяснянак?
З каляд? Жніва? Ці, можа, з Яна?
— Пачнём з каляд — каб нам з пачатку
Год абысці ўвесь па парадку.

*

...Зіма. Рукою зухаватай
Мароз нябачны ў абцугі
Узяў, скаваў палі-лугі,
Занёс, закідаў белай катай.
Спіць свет. Знямеў, застылы, змоўк.
І толькі глуха ў голым голлі
Бяроз, што сталі сярод поля,
Завея вьё, нібы воўк.
Дзень, як матыль, мільгне, прагляне
На міг, і зноў — як не было:
Зноў шапку цемры на чало
Зямлі насоўвае ноч-паня.
Штотраз яе гусцее цень.
Захопніца, з прыходам кожным

У дня адмервае вяльможна
Надзелы — карацее дзень!
Што ж будзе ўжо далей? Што стане,
Як дзень той сыдзе неўпрыкмет?
Ды гэта ж скончыцца так свет!
Жыццё зямное ўсё завяне!
Ды вось — у ладкі бі, народ! —
Сказала сонца ночы: хопіць!
І ноч спыніла ўжо захопы:
Дзень, уставай — цяпер твой ход!
Якая змена! Хто ж не рады?
Свята змагло злых сілаў звод!
Святкуй жа, свет, сонцазварот,
Спявай, гуляй — спраўляй каляды!
— Прыехала каляда ў вазочку
Ды на сівенькім канёчку...
— Прыехала каляда звечара, звечара
Ды прывезла дудак рэшата, рэшата...
— А вы, дудачкі, іграйце, іграйце,
А вы, дзевачкі, гуляйце, гуляйце,
А вы, хлопчыкі, свішчыце, свішчыце,
А вы, бабачкі, скачыце, скачыце!..
У хаце бацькавай бяргвеннай
Ад сонцаў-пірагоў праменнай,
Прыбранай, радасна-іскрыстай
Ад каляды, што урачыста
Да нас, чаканая, прыйшла,
Дарункаў безліч прынясла,
Дзятва, пад коўдрамі, у марах,
Мы спім з усмешкамі на тварах.

І сніцца нам: у хвалях мора
І караблі, і белы горад,
Дзе ходзіць сонца па харомах
Ды водзяць віцязі ў шаломах
Ля ўсіх варот, з усім народам
Пад песні й скокі карагоды...
І раптам — дзе тут сон, дзе ява? —
Нас праўда будзіць — звон не звон —
Дзівосны спеў, што ад акон
На хаце ўсёй плыве яскрава!
— Добры вечар, пане гаспадару!..
Адчыні аконца на ўсход сонца!..
— У тваім дварку, як у вянку —
Тры. церамы з прыцяромкамі...
— У адным цераме — ясен месяц,
У другім цераме — красна сонца,
У трэцім цераме — дробны зоркі...
— Ясен месяц — сам гаспадар,
Красна сонца — жонка яго,
Дробны зоркі — дзеткі яго...
Адкуль жа спеў той, поўны ласкі?
З самога неба мо? Ці з казкі?
Глядзім мы ў вокны на ўсе вочы:
Што ж дзеецца там сярод ночы?
Што чыніцца ў снягах зімы?
І дзе там тыя церамы
З дзвярамі ясна-люстранымі
Ды з цуда-ганкамі разнымі?
У шыбах — зорак буйных збор.
А можа, песню нам зямную,

Што гэтак вабіць і чаруе,
Ён і пяе, той зорны хор?
Ды не, здаецца: на падворку
Людскую чуем мы гаворку!
— Масці кладку,
Заві ў хатку!..

...Не спяць ні бацька ўжо, ні маці —
Замітусіліся па хаце.
Во бацька корпаецца ў кноце:
Штось лямпа не гарыць на дроце.
— А каб ты спрахла ўжо! — Але
Жаўтлявы язычок у шкле
Заморгаў, засвяціў, і хутка
Змрок ад святла ўцёк па закутках.
У сенцы бацька йдзе, памалу
Ў дзвях адсоўвае завалу,
І ў хату лезе — бокам, бокам —
Каза рагатая з падскокам!
А разам з ёю — што за дзіва! —
Ступаюць праз парог імкліва
Якіясь людзі — ці мо чэрці?
Ад страху можна тут памерці!
І мы пад коўдры — нашы сховы! —
Хутчэй засаджваем галовы.
Але ж і глянуць нам цікава,
Што гэта ў хаце за праява!
І з коўдраў мы, як ваўчаняты,
На хату косім вачаняты.
Там, за казою страшнай тою,

Дзед нейкі ходзіць з барадою!
А барада — аж да падлогі!
За ёй не бачны нават ногі!
У нейкіх поспілках за дзедам
Ці не вядзьмаркі скачуць следам?
За імі лезуць ад парогу,
Пусціўшы холад на падлогу,
Яшчэ унь плоймаю шумлівай
Якісь хлопцы нецярпліва!
Тым часам дзед той барадаты
Па хаце кіем сукаватым
Казу калматую кругамі
Ганяе, тупае нагамі.
Каза ж брыкаецца, якоча —
Чамусь не надта бегаць хоча.
Старому дзеду ў дапамогу
Тут гуртам хлопцы ад парогу
На хату ўсю — казе пад нораў —
Ўсчынаюць раптам песню хорам:

— Го-го-го, каза,
Го-го-го, шэра!
Ты расхадзіся,
Развесяліся
Па ўсяму дому
Гаспадарскаму...
Дзе каза ходзіць,
Там жыта родзіць,
Дзе каза хвастом,
Там жыта кустом,

Дзе каза нагою,
Там жыта капою,
Дзе каза рогам,
Там жыта стогам!..

Ад песні, што каля дзвярэй
Так загучала адмыслова,
Каза — што значыць хвалы слова!
Заганарылася мудрэй.
Зусім хадзіць тут перастала!
Пасля глядзім, цішком прыўстала
Ды грук аб землю — і ні руху:
Ляжыць, рагатая, без духу!
Бацькам, вядома, непакой
Ад яснай выхадкі такой:
Калі каза тут не паходзіць,
У полі жыта не зародзіць
І маці — не было б няўроду! —
Ў камору лезе і, не ў шкоду,
Брус сала цягне і кілбасы,
Хоць мы і сам! на іх ласы...
— Гаспадыня йдзе,
Каляду нясе...
Каза, угледзеўшы той дар,
Што гаспадыня й гаспадар
Паднеслі механошу разам,
На ногі ўскоквае адразу
І ну хадзіць, і ну скакаць!
Не трэба нават падганяць!
У такт казіным скокам бурным

Загаварылі скрыпка й бубен.
Пайшлі ў скокі і вядзьмаркі
Ў сваім убранні доўгім, яркім...
Панаскакаўшыся да поту,
Напеўшы песень у ахвоту,
Начныя госці адбіваюць
Паклон бацькам і адбіваюць.
А «дзе» з дзвярэй на адвітанне
Яшчэ шле баньку пажаданне
Заўсёды дужым быць, здаровым,
Нібы крапак-рыжок баровы,
Ну, а пасля яму, ахвочы,
Пра новы год яшчэ прарочыць:
Каб быў ён з ранняю вясною,
З травой густою, сакаўною
Ды з жытам цяжкім, каласістым,
З адборным зернем ядраністым...

*

І рада маці, бацька рады —
Цяпер за поле ўсё і грады
Яны спакойныя: наўрад
Іх возьме суш ці выб'е град.
Ім сілы ўсе спрыяць павінны:
У меру — сонца, ў меру — ліўні...
Пайшлі каляднікі, панеслі
Далей сялом па ночы песні,
А ў хаце ў нас ад песняў іхніх
Гамонка доўга шчэ не ціхне.
І нам, малым, ніяк не спіцца:

Ну, як жа тут не падзяліцца
З сваімі гэтым дзіўным дзівам,
Што ўбачыць даў нам лёс пчаслівы!
Мы засынаем дзесь пад ранне,
Ды ў нас і ў снах — калядаванне.
А бацьку сёння недзе сніцца
Пад белай хмаркаю пшаніца,
Што, як той бор, шуміць наўкола,
Б'ючыся коласам аб колас,
А ў каласах, як звераняты,
У цэлых шэсць радоў зярняты!
Вось бацька сцежкаю ў пшаніцу
Заходзіць, быццам бы ў святліцу.
Ідзе між каласоў, якія
Гамоняць з ім, нібы жывыя.
К сабе іх горне ён лагодна,
І тыя, нібы дзеці, згодна
Яму пашоргваюць па твары —
Яго надзеі, яго мары...
Назаўтра, толькі заяснее,
Снег па падворку засінее,
Праз сад пусты, што вымер нібы,
Кіруе бацька за сядзібы.
Там, пад пярынай снегавою,
Спіць рунь яго. Хай па-над ёю
Зіма клубкі мяцеліц круціць,
Зямлю і неба каламуціць.
Хай змерзла тая руні траўка,
Завяла, кволая маляўка,
Ды знае бацька: як здаўна,

Жыве усё-такі яна!
Пакуль нічым яна не значна
і воку простаму не бачна,
Ды за зямлю ўжо каранямі
Ўчапілася, як кіпцюрамі.
Пусціла ў глебу іх. глыбока —
Да жыватворных родных сокаў.
Патроху п'е іх, цягне ў жылы —
Падспудна набірае сілы.
А час праб'е, заграе маем —
І што яе тады ўтрымае?
Устане, вырвецца са сховаў...
Яна сваё пчэ скажа слова!

IV

Мароз трымаў яшчэ ва ўціску
Раллю, і рэкі, і бары,
Жучкоў, і возжыка ў нары,
Што ўсё хаваў у поўсці пыску.
А сам, вась так суняўшы рух
Усёй наўкол жывой прыроды,
Далей хадою ваяводы
Ступаў у шалях завірух.
І перад ім, перад тыраіам,
Нямела ўсё. У звоне дзён
Гуляў і, пэўна, думаў ён,
Што век над светам будзе панам.
Ды з поўдня, пасланец цяпла,
Падпольшчыкам — ці хто прыкмеціў?
Зусім нячутна свежы вецер

Прыйшоў пад вечар да сяла.
Заняўшы вуліц скрыжаванні,
Двары, лядовыя масты,
Ён ціха паздымаў пасты
Марозу грознага да рання.
Сарокі тую вестку-дар
Разнеслі ўміг ва ўсе староны:
— Ёставайце,— скінут сёння з трону
Зямлі найлюты валадар!
І ўстрапянуліся бярозы,
Хваіны стрэслі снег з плячэй,
Шляхамі небнымі шпарчэй
Хмар пацягнуліся абозы.

Але яшчэ ў палоне сноў
Маўчала немая зямля ўся
І зрынуты мароз кідаўся
У рукі ўзяць яе ізноў.
У наступ рваўся з новай сілай,
Прыхватваў раніцы, ліхі,
Заблытваючы ўсяк шляхі
Вясне, што блізка дзесь блудзіла.
Каб памагчы ёй адшукаць
Дарогу, ранкам сіняватым
На ўзгорак выбеглі дзяўчаты
Усёй гурмой — вясну гукаць.
— Гу-гу, вясна!
Гу-гу, красна!..
І ўжо ва ўсе бакі зямлі
Шырока песні паплылі.

Вясна за краем неба мгістым
Пачула спеў дзявочы чысты,
Высока крылём узмахнула,
Цяплом, нявідная, дыхнула
І, ўзняўшы сонца над сабою,
Наўпрост упэўненай ступою —
Ці гай, ці поплаў, ці палянка —
Пайшла насустрач тым вяснянкам,
І тут жа, днямі і начамаі
Сваімі звонячы ключамаі,
Зямлю ўзялася адмыкаць,
З турмы лядовай выпускаць.
Паўсюль змываючы з угрэваў
Снягі направа і налева —
Аж любя — ручаі рухава
Панесла сонца па канавах.
І ўжо, сваю пачуўшы волю,
У наступ — як тут утрываць! —
Пайшла няўрымсліва трава
Па курганах, лагах ваколіц.
Ля хвой з-пад снегавай цямніцы
Пралескі вылезлі з ігліцы.
І кураслеп, і сон, і браткі
Наўкол збіраюцца ў статкі.
І збажына, пачуўшы волю,
Ужо — глядзі — займае поле...
— Нясі, вясна, нясі
На зямліцу — травіцу,
На травіцу — расіцу,
На лясочак — лісточак...

Пяюць жанкі, пяюць ахвоча,
І свецяцца, блішчаць іх вочы,
На ўсё забыліся жанчыны,
І з твараў іх — глядзі — маршчыны
Знікаюць тут усе як ёсць:
Вяртаюць песні маладосць.
Хай непрыглядную, цяжкую,
Але ўсё роўна дарагую!
За песняй вольна песня льецца,
Ды часам спеў іх абарвецца.
— А як далей? Працяг які? —
Пераглядаюцца жанкі
Ды ўсё прыгадваюць па слову
Даўно не петаі песні мову.
— От каб сюды Лях Станіславу!
Яна папела б тут на славу!
Зацягне колісь — век бы слушаў:
На ўвесь раён была пяюха!
— Была? А дзе ж цяпер яна?
— Цяпер? — уздых цяжкі. — Вайна...
Тут расказаць пара мне, мусіць,
Пра той найчорны дзень сяла
(Дзён гэтакіх вайна дала,
Не скупячыся, Беларусі!).

*

...Світала. Над зямлёй знямелай
Далёкі неба схіл нясмела,
Бы твар дзяўчыны сарамлівай,

Займаўся чырванню цнатлівай.
Пра поступ сонца, што нясло
Дзень найцудоўнейшы ў сяло,
Паведаў голасна, з ахвотай,
На радасць, першым певень з плоту.
І, як спрадвеку, як заўсёды,
Забразгалі па хатах ведры,
На ўсіх падворках песню будняў
Запелі жураўлі ля студняў.
Дзень пачынаўся. Ясны, сіні.
Уходжваліся гаспадыні
Барзджэй: быў касавіцы час,
і ўсе спяшаліся якраз
На сена — з камяноў у высі
Дымы над хатамі віліся.
Салодка спалі толькі дзеці,
І ў іх — што бачылася ў снах? —
Гулялі ўсмішкі на губах,
Як і ў дзяцей на ўсёй планеце...
І ў гэты самы міг чароўны,
Шпачыных перасвістаў поўны,
Сюды, да ціхага сяла,
Да гэтых мірных хат, прыйшла
Бяда — у рабых маскхалатах,
У чорных касках седлаватых.
У лес вакольны ад бяды
Не многія ўцяклі тады.
У школу ўсіх сабралі каты —
Ніводнай не мінулі хаты.
Пра тое, як гарэла школа,

Як доўга крык не моўк наўкола,
Як дзеці з маткамі сваімі
Палалі свечкамі жывымі,
Жанкі без слёз, як іх ні гоняць,
Не могуць расказаць і сёння.
У час, калі жахлівы, немы
Крык заціхаць пачаў пад небам,
На конях з лесу нечакана
Сюды прыспелі партызаны.
Бы віхар наляцеў на катаў —
Усіх знайшла іх тут расплата!
Ды ўратаваць з кастра людскога
Тады ўдалося ўжо не многа.
Вуглямі леглі, як адзін,
Вяскоўцы ў некалькі хвілін.
Згарэлі рукі, вочы, твары,
Надзеі іх і песні-мары.

*

Жанок жа, што спяваюць тут,
Збярог, няйначай, толькі цуд.
Як іх круціла ў сваіх спіцах
Вайны ліхая калясніца!
Вялі на допыт іх, згіналі,
Рабынямі ў чужыну гналі,
Яны ў дрыгве, ў вадзе калелі,
Ў агні жахлівейшым гарэлі...
Унь цётка Наста.
У той школе
Была й яна ў агні. Ніколі

Дзіцячы энк ёй не забыць:
Ён у вушах яе й стаіць.
З агню таго глядзяць штоночы
На цётку мацерыны вочы,.
Што сталі попелам сівым
На горкім печышчы нямым.
Згарэла, родная. Ад маткі
Адны ёй засталіся спадкі —
Яе ўсе песні: цётка іх
Запомніла з гадоў малых,
І, нібы скарб бяспэчны, любы,
У сэрцы беражэ ад згубы...
Ля цёткі Насты — хоць старая,
Уся ў маршчынах, ды жывая,
З хітрынкамі ў вачах вясёлых
І дробная (але не з квольх)
Сядзіць Марылька — кліча гэтак
Яе ў сяле стары й палетак.
Прайшла й яна праз вір вайны.
У першы ж год ужо сыны,
У лес падаўшыся са зброяй,
Забралі і яе з сабою.
Там справу і яна знайшла:
Ля партызанскага ката
Круцілася і ўдзень, і ўвечар —
Кухарка там была дарэчы.
Праз дні даўтня ліхалецця
Быў дом яе — бярозаў вецце.
Спазнала шмат яна з брыгадай:
І халады, і жах блакады,

Спеў куляў, дальнія паходы,
і гразь, і град — усе нягоды...

За спінамі спявачак, збоку,
Пры печы, не навідавоку,
Дзве маладыя, у «балонях»,
Жанчынкі — бачны мне — на ўслоне
Стуліліся, негаманкія —
Як кроплі дзве вады, такія
Падобныя. Зірнеш — сабою
На выгляд гожаы абое.
Ды, толькі што яны з-пад веек
Вачамі водзяць дзіўна неяк?..
Пасля пра іхні лес, нязвычайны
Пачулі мы расказ трагічны.

...Была ў Ядвігі і Рыгора
(Жылі яны на ўскрайку бору)
У хаце радасць: тры сынкі —
Тры несціханья званкі —
Ды дзве дачушкі-шчабятушкі:
Па тварах — крапінкі-вяснушкі...
І вось вайна... Да іх дварка
Звярнула неяк з балшака
Машына раптам з чужакамі:
Прыблуды грубымі рукамі
Дзяцей ад маткі адарвалі
І ў кузаў кінулі без жалю!
Як маці ўслед за дзецьмі бегла!
Як галасіла ў свеце белым!

Але дарэмна: не вярнулі
Дзяцей гестапаўцы матулі.
У лазарэт аддалі — катам
З каменным сэрцам пад халатам,
З арыіскім іх нутром паганым
Пад гучным тытулам гуманным.
Да кроплі ў чорнай той бальніцы
Кроў выпілі ў дзяцей іх шпрыцы.
Навек, бы аганькі жывыя,
Дачушка й тры сынкі малыя
Пагаслі там — на майскай вішні
Завялі кветкі, не расцвіўшы.
Адна ўцалела з іх Галінка —
Яе сляза, яе крывінка
(У час разбойнага налёту
Была стаілася ля плоту).
Але бяда адна не ходзіць —
Другую за сабою водзіць.
Аднойчы да Ядвігі — «Немцы!» —
Крык даляцеў ад вёскі немы.
Дзіця схапіўшы ў спеху, маці
Лазовым хмызам, па ламаччы
У лес пусцілася — гулі
Абапал кулі, як чмялі.
Адна ўсё ж — на руках у маці! —
У сэрца трапіла дзіцяці.
Умомант дзеўчынка абвяла.
Ды маці й верыць не жадала
У гора гэткае: ці ж мог
Дзе дапусціць такое Бог?

Два дні шчэ на руках малую
Дачку насіла нежывую...
Як жыць цяпер было на свеце
Ёй, маці? Мо пайсці за дзецьмі?
Ад слёз, што дзень і ноч ліла,
Ядвіня слепнуць пачала.
З вайны прыйшоў Рыгор тым часам.
Лягчэй ёй стала трохі разам
З ім пераносіць гора глыбу.
Надумалі: яшчэ раз скібу
Жыцця перавярнуць набок —
Мо шчасце дасць цяпер ім Бог?
Дзіця чакала ўжо Ядвіня,
Але пакуль хадзіла ім,
Аслепла, пэўна, назусім —
Свет перад ёй закрыўся сіні.
Радзіла ўсё ж.
І як на тое —
Адразу не адно, а двое!
Ды толькі не для шчасця маткі:
Амаль не бачылі й блізняткі...

Выпрабаванняў тых, пакут
Не вынесла Ядвіня тут.
А хутка раны й тое гора
Звялі ў магілу і Рыгора.
Малых дзяўчынак узяла
К сабе Куліна: ўскрай сяла
Пад дзічкаю, як сіраціна
Яе хавалася хаціна.

Ў яе, ўдавы франтавіка,
Свая загінула дачка:
Не зберагла тады, вайною —
Жыла з тых дзён адна адною.
Куліна іх, дзяцей чужых,
Глядзела, быццам бы сваіх.
Начэй не спала, гадавала
І ў людзі вывела памалу.
І вось цяпер у адпачынак
Прыехалі дамоў. Куліна
На песні водгалас да нас
Сюды з «дзяцьмі» й прыйшла якраз:
Калісьці ж і яна слыла
Спявачкай між дзяўчат сяла...

У хаце мы сярод спявачак
І нашу гаспадыню бачым.
У гурце і яна нямала
Забутых песень прыгадала.
Ізноў гучаць яны — нібыта
Ускрэслі, даўнія, з нябыту...

*

...У гудзе пчол, у шале кветак
Ідзе па днях-прыступках лета.
Зямля, абласканая сонцам,
Такім старанным і бяссонным
(Унь як гарыць яно ў зеніце!),
Ад шчасця расцвіла — зірніце,
Як раскашуюць яе лозы,

Яе чарэмшыны, бярозы,
Як зіхацяць яе лугі,
Яе рачулак берагі!
Ні бы жывое, пад блакітам
У полі гойдаецца жыта.
Час налівання — важкі колас
Патроху ўжо схіляе голаў.
За жытам і ячмень вусаты
Напоўніў малаком зярняты.
А па садах, між лісцяў вабных,
Яснее вішня, спее яблык.
Плады свае раскрыўшы, ціха
Ляжыць зямля, як парадзіха.
Усё народжанае ёю
У рост ідзе само сабою,
У трубкі круціцца, буяе,
Насенне сокам налівае...
Дык як не славіць момант гэты,
Пару красы зямной, пік лета!

Сягоння ўранку — шмат хто бачыў!
Над лесу грабянцом зубатым,
Ледзь выплыўшы — такое дзіва! —
Гуляла сонца зіхатліва!
Ад залатой яго кароны,
Адняўшыся, ва ўсе староны
Ішлі, скакалі агнявыя
Кругі чырвоныя, жывыя!
Гуляла сонца, абвясчала
Пра свята светлае — Купала!

Дзяўчаты з раніцы ў прыселле
Гурмой вясёлай беглі ў зелле.
Даўно манілі іх купалкі,
Што расцвілі пад сонцам палкім.
Мядункі, сонцы, васількі —
Усё ўпляталася ў вянкi.
А як дадому паўз дуброву
Ішлі са спевам, на галовах
Цвілі ў вянках дзявочых зёлкі
Усімі фарбамі вясёлкі.
— А на Івана сонца грала,
Ой рана на Івана...

Адгаманіў, як год, вялікі
Дзень неснядайны, ясналікі.
Пашчыраваўшы, споўз за вербы
Чырвоны сонца круг ля грэблі.
І вось на горцы, у прыволлі —
Яму на змену — па-над полем
Смалой абмазанае кола
На жэрдцы ўспыхнула, наўкола
Змрок разганяючы начыста.
Міг незабыўны, урачысты!
Дзяўчаты, хлопцы дружным строем
Усе ў святочных, лепшых строях —
Вакол агню пад песень гукі
Пайшлі, пабраўшыся за рукі,
У пчыры свой танок з падскокам,
Б'ючы у ладкі ненарокам,
Штораз барздзжэй, штотраз жвавей,

Штораз шчаслівей і жывей.
Калі б хто глянуць мог з-пад высяў
Сюды во, на зямлю, здзівіўся б:
На ёй яшчэ адно вясёла
Круцілася жывое кола!
Ноч на Купалу невялічка —
Што птушка хуткая, ноч-знічка:
Адна зара не ўспее згаснуць,
А ўжо другая неба ясніць.
Так, хоць малая ночка гэта,
Ды ў песень безлічы апета:
Яна ж — так лічыцца між людю —
Ноч незвычайная, ноч цудаў!
У гэту ноч, што мчыцца хутка,
З карчэўя, з нор, з усіх закуткаў
Вылазяць ведзьмаў плеймы сціха.
І борзда — хто на чапяле,
Хто на круку, на памяле —
Ляцяць да сёл: чакайце ліха!
А ліха ведзьмам трэба многа
Зрабіць людзям: без ліха тога
Пражыць не могуць яны й тыдня —
Такая ўжо натура ў злыдня!
Другая — шчурам ці тхарком —
У хлеў прасочыцца цішком
І там такога ўжо натворыць —
Ніхто нічым не загаворыць!
Часцей — падкраўшыся са сховы,
Так выссе вымя у каровы,
Што малака з яе, хоць лопні,

Ужо не выдбаеш і кроплі.
А то, бывае, апаўночы
У жыта, збродлівая, ўскочыць
Ды ўтвoryць свой ліхі залом,
Звязаўшы каласы вузлом.
А ад яго, таго залома,
Бяды ўжо не мінеш — ці дома,
Ці тут, у полі, з ураджаем,
Якога ўсе штогод чакаем!
Таму, каб не пусціць у шкоду
Злы дух вядзьмарскі, перашкоду
Яму здаўна прыдумваў тут —
Абараніцца б толькі — люд.
Больш адганялі ліха тое
Ад хат пякучай крапіваю,
Якой вароты ўсе й парканы
Заўжды былі паабтыканы
У ноч купальскую: не вельмі
Тады маглі пралезлі ведзьмы!
А іншы раз — не мець бы гора —
Сяло з палеткамі разорай
Аперазаць, нібы папругай,
Рашалі: свежую, з-пад плуга
Раллю — падвох, напэўна, нечыйсць!
Пераступаць не смела нечысць.
Чынілі ведзьмам перашкоды
І тыя песні, карагоды,
Агонь купальскі, тое кола,
Што ў неба ўспыхвала вясёла...

У ноч купальскую у лесе,
Дзе з хвояў мох бароды звесіў,
Дзе елкі — воіны ў шаломах —
Цара пушчанскага харомы
(Пра іх паслухай казкі-былі)
Маўклівай вартай абступілі,
Дзе між камлёў, нямых, няветлых,
Блішчаць зайчыных сцежак петлі
І ў цемрыве — казы ці воўка? —
З-пад вываратня свеціць вока,
Дзе каля пнёў пасталі войскі
Грыбоў чашуйчатых, нясвойскіх,
А па баках, як летуценні,
Істот нязнанных ходзяць цеш,
Дзе сонна ўздрыгвае лаза,
Дол аплятае дзераза,
У гушчары, глухім, далёкім,
Куды не глянуць і аблокі,
На нейкі міг, кароткі самы,
Над казьяльцом, над верасамі,
Над дзмухаўцовым сном нясмелым,
Свет азараючы знямелы,
Ўся распускаецца, без сведкаў.
Як сонца, папараці кветка.
Пра кветку-папараць стагоддзі
Жылі лятункі-сны ў народзе.
Каму, казалі, між завалаў
Знайсці б яе пашанцавала,
Ў таго б уміг — такія чары —
Збыліся ўсе надзеі-мары!

Зямля — о момант незвычайны! —
Яму б усе раскрыла тайны.
Пачуў бы ў свеце, вечна новым,
Ён зор, і дрэў, і птушак мову.
Пазбыўшы слёзы, ўсе пакуты,
Глухіх вякоў цяжкія пути,
У пчасця мідую краіну
Знайшоў бы ўрэшце ён сцяжыну.
Сцяжына ў пчасце! Спраку веку —
У хлюпату, у дождж, у спеку,
У золь, у люты вецер сцюжны —
Шукаў яе наш люд лапцюжны.
Да пчасця, знай, дарогі лёгкай
Няма — сякерай ды рыдлёўкай
Ён церабіў свой шлях круты
Праз бураломы, чараты.
Яго, яго ён веў-праторваў,
Той шлях, калі ірваў-разорваў
Сахой-крывуляй, зноў і зноў,
Мур скамянелы дзірваноў,
Калі ў зямлю, якую ў пальцах
Усю да крошкі перамацаў,
Не скупячыся, што ні год,
Упарты, нёс і кроў і пот.
Ды на яго шляху заўсёды
Свае завалы-перашкоды
Стаўляў, выходзячы на ловы,
Цмок неажэрны шматгаловы.
Вякамі з ім, звыродным цмокам,
Што краю сілы ўсе высмоктаў,

Народ вайну вёў: о, як яра
У схватках-сечах з той пачварай
Змагаліся — хай смерць, хай згуба —
Яго асілкі-вернідубы!
Ці бачыў, люд, ты ў гэтым цмоку
Гайню вяльможных крывасмокаў,
Што над табою стаўбунамі
Спрадвек стаялі з бізунамі,
Што край укралі твой, а з краем,
З зямлёй і волю ў цябе ўкралі?
Бы цацкаю, табой вярцелі
Уладакрады, як хацелі.
Ты быў для іх падрубай, глінай,
Нямой рабочаю скацінай.
Каб быў пакорным ты, ціхмяным,
Хадзіў у іх валом слухмяным,
Табе з амбонаў дні і ночы
Яны хлуснёй кадзілі ў вочы.
Так, як маглі, цябе цямрылі,
Пасля ж з тваёй цямноты й кпілі.
Як з «хама-мужыка» ў палацах
Умела панства пасмяяцца!
Як твае думы, тваё слова
У грязь таптала адмыслова!
Ды, зубы сціснуўшы, ты й далей
Тарыў сваю дарогу удалеч.
Не складваў рук, бо знаў, бо верыў:
Твае расчыняцца ўсё ж дзверы!
Не ты, дык сын, унук ці праўнук,
А ўрэшце ўсё ж здабудзе праўду!

Сахой ды граблямi, зацяты,
Сваю гісторыю пісаў ты.
А час прыйшоў, і з светам цэлым,
Атросшы сон стагоддзяў, смела
Загаварыў ты — не гаротны! —
Купалы голасам грымотным...

О кветка-папараць! О казка
Зямлі чароўнай, шчасця краска!
У час юначы, светлы час,
Хоць і не верылася ў дзівы,
1 мы шукаць яе хадзілі
У пушчу цёмную не раз.
Было: хлапчына светлачубы
З той, найдарожшай, што галубіў
Даўно ў найсветлых самых снах,
Цяпер — звiні ў душы, вясна! —
Рука ў руку, зусiм не ў мроях,
Зямлi прыціхлай пад зарою
Iшоў па росах, без дарогi —
Вялі абодвух самi ногi.
Ўвесь свет зiхоткi, як дарунак,
Ляжаў прад iмi ў ціхіх рунах.
Як слаiся да ног iм зёлкi,
Туман клубкi разматваў, золкi!
Як конiкаў аркестры iм
Жыцця iгралi вечны гiмн!..
Праз ноч усю — адны ў сусвеце —
Блукалi так у спелым леце,
У хмелю траў, і шчасця кветку

Усё ж знаходзілі нярэдка!
Малую ночку на Купалле
Дзяўчаты й хлопцы год чакалі.
Варожбы, песні, шал гулянак,
Што не змаўкалі да заранак.
Ім аж да іовае вясны
Яшчэ вярталіся у сны.

V

Узгор'ём, долам, мройным лугам —
Прастор і воля! — беглі цугам,
У буйнатраўі па калені
Дні — хутканогія алені.
Штодзень — званчэлі далягляды,
Яснелі воблакі-панады
У сінізне: ішло згары
Дыханне іншае пары.
Ўначы над хатамі ў пакоры
Віселі, нібы слівы, зоры.
А ранкам гулкім за аблогай
Перад нязведанай дарогай
Шпачкоў-сяголетак чародкі
Ужо збіраліся на сходкі...
І ніва, што ўсё лета мела
Ў абдымках сонца, гэтых хмельных,
Дажджы і ліўні прагавіта
П'ючы карэньчыкамі жыта,
Стамлёная, ўжо ледзь трымала
Ўраджаю ўласнага навалу.
З сяла сцяжынкай травяноу

Прайдзі пад вечар у жытное —
Пад белай зоркаю нямой
Там у трывожным шматгалоссі
Жывога, ройнага калосся
Пачуеш спеў зямлі самой...
Паспела жыта. Каласы,
Да долу звесіўшы вусы,
Угнуўшы дугамі сцябліны,
Сярпа чакаюць штохвіліны.
І ўсё настойлівей, ахвоча
Руплівых жней і ўдзень і ўночы —
Не перастояць жыту б толькі —
У поле клічуць перапёлкі.
Жаць, жаць! Жаць, жаць!
Якое ж сэрца
На гэты клік не адгукнецца?

Сягоння маці яшчэ з рана
Падлогу вымыла старанна,
Прыбрала ў хаце і ўрачыста
Заслала стол абрусам чыстым.
Зажынкі — гэта свята з святаў
Ужо даўно чакала хата.
А больш дзятва: шчэ з дзён вясновых
Салодка хлеб нам сніўся новы.
Прыйшоў, прыйшоў той светлы дзень!
Ужо да шафы маці йдзе,
Паважна дастае са сховы
Убор свой лепшы, паркалёвы,
Прыбралася — глядзіць пгчасліва,

Пасля з паліцы беражліва
Бярэ у чысценькую хусту
Клін сыру, соль ды хлеба лусту,
Што дзесь з ранейшага прыпасу
Была прыхована да часу,
Кладзе на плечы звычайна серп
І хоць паўдня шчэ², ды — няўсцерп! —
Кіруе ў поле. Каля нівы,
Ля віру каласоў шумлівых
Спыніўшыся — такі закон,—
Яе вітае і паклон
Ёй адбівае, ніве роднай,
Заўжды спагаднай, шчодрай, плоднай.
Сказаўшы ёй падзякі словы,
Свой серп назублены сталёвы
Здымае з плеч — і жыта спела
Пад ім ужо зашаргацела.
Аж люба — з мацерыных рук,
Святляння, за пукам пук
На перавясла каласы
Кладуцца — поля галасы...
Пасля, накінуўшы сноп-шапку
На светлую — «што слонца» — бабку,
З хусціны маці дастае
Прыпасы сціпльы свае
І йдзе ўжо да суседак-жнеек:
Зажон адзначыць трэба ж неяк!

² Звычайна на зажынкі ішлі ў суботу надвячоркам, каб закончыць работу — нажаць цэлую бабку жыта — пасля заходу сонца.

А вечар — першы сноп нажаты
Нясе, шчаслівая, дахаты.
У кут чырвоны ганаровы
Стаўляе гэты сноп жытнёвы,
Які ў народзе — нівы дар —
Ад даўна клічуць — «гаспадар».
Так, гаспадар. Не ў сне, не ў мары,
А ў хаце хлеб хай гаспадарыць!
Яму ўсе ў нас, без прынады,
Служыць былі заўсёды рады.
Абы не кідаў нас і зроду
Каб не было яму тут зводу.

*

Як хлебадар, пад небам ясным,
Падперазаны перавяслам
(Звісалі гроны каласоў
Замест украсы-кутасоў),
Па бальшаках, па светлай ніве
Ішоў-званіў руплівы жнівень.
І гэты звон шматструнны жніўня
(Ад малку чуецца ён з ніў мне!)
Глушыў спеў птушак, гук касы,
Усёй прыроды галасы.
Жніво, жніво...
І песні нават
Прымоўклі ўсе. Наўкол яскрава
Адных сярпоў гучала мова:
Яны сваё казалі слова
Ў руках у жнеі.

Хацеў бы я
Прапець тут гімн табе, жняя.
Ты, колькі свет іскрыцца гэты,
На постаці сваёй — праз леты —
З цямна ў нясцерпны самы сквар
(Аж залівала потам твар!)
Стаяла крукам. Цераз рукі
Твае, жняя,— што ў іх за рухі! —
Прашалясцелі, праплылі
Жыты ўсіх эпох зямлі.
Ты кожны колас, што раджала
Зямля, ў руках сваіх трымала.
Ды хоць ля жытняе сцяны
Не разгінала ты спіны,
Хоць несла кожны дзень дадому
Цяжкую, нібы камень, стому,
Хоць сонца жар круты цярпела
На ржэўніку, ўсё роўна пела
Душа: твой труд, твой пот салоны
Пярэсціў бабкамі загоны,
Свяціла золатам жытцо —
Твая трывога, сны, жыццё!
І вось — выпроставайце, жанчыны,
Свае натруджаныя спіны —
Апошняя палоса жката!
Хіба ж для жней малое свята?
На ніве голай гурт жанок
Малы калосся астравок
(Хто ў вёсцы «барады» не знае?)
Вясёлым колам абступае.

Верх «барады» — такая звычка —
Абвязваюць чырвонай жычкай,
Пяюць ёй песні і, каб ніва
Зноў каласілаея шумліва,
У «бараду» хлеб-соль з пашанай
Кладуць. І, калі ўжо аддана
Найшчодрэй ніве чэсць, дадому
Ідуць жанкі й з сабой — вядома ж!
Нясуць вянок са спарышоў —
Шчаслівых самых каласоў.
Надзенуць той вянок вясёла
Жанкі гаспадару на голай
Са спевамі, і гаспадар —
Калі ён не з апошніх скнар —
У самым лепшым месцы хаты
За свой накрыты стол багаты
Пасадзіць жнеек, павіншуе
І ўсіх як трэба пачастуе.
Ідуць жанкі, ідуць дарогай,
Пускаюць голас свой дубровай.
Хай гулкі голас галасуе,
Хай свет увесь навокал чуе,
Як жнеі поле зваявалі,
Як мора жыта ўтаймавалі...
Ноч. А жанкі ўсё нам спяваюць —
Зямлі гісторыю гартаюць.
Ад працы ўтрэўся наш «Рамантык»
Хоць падстаўляй яго пад кран ты.
Але яму і на хвіліну
Мы з Лісам не даём спачыну:

Ці ж можна з песні, шго раз новай,
Нам прапусціць адно хоць слова?
Бяжыць, віецца змейкай стужка —
За песняй песню «піша» служка.
Усё, як ёсць, магнітафон
Бярэ — і галасы, і фон.
Цяпер мы ведаем: у Лету
Не кануць песень самацветы.
Праз многа год, ужо без нас,
Вось гэту стужку — добры спадак! —
Кране ўключальнікам нашчадак,
І ажыве аджылы час.
З яго лясамі, галасамі,
З расой палёў, з яго слязамі,
З яго праклёнамі і смехам,
З бязглуздых войнаў горкім рэхам,
З трубой літой яго парадаў,
З яго і крыўдаю і праўдай!

*

Спіць вёска ў свеце. Тонуць хаты
У змроку — цьмяныя квадраты.
Заснуў і вецер пасля дня
Бадзяння. Зорак мільгатня.
Спяць людзі, спяць — нам жыць без спешкі
Падворкі іхнія і сцэжкі.
Іх студні, лаўкі іх ля весніц,
Бэз перад вокнамі і песні.
Адзін у ліпе салавей
Ніяк не ўспіць — яшчэ жвавей

Навокал сыпле на прысады
Свае высокія рулады.
Лавіць бы, слухаць іх да рана,
Як спраку веку, закаханым,
Ды толькі ў цені ліп густых
Мы не страчаем шгосьці іх.
Нідзе не рыпне і гармонік —
Нядаўняй вёскі неўгамоннік.
Яго ад гэтых ліп, ад зорак
З сабою моладзь знесла ў горад.
Ну, што ж, ну, што ж, юнацтва крылы
Няслі і нас за небасхілы.
У небывалыя ясныты
Нам адчыняліся вароты.
Вось толькі там, у яснай далі,
Ці ўсё знайшлі мы, што шукалі?..
А дома, на сваёй зямлі,
На той, на той, дзе мы раслі,
Дзе ўсе пачаткі, ўсе крыніцы,
З якіх нам піць і не напіцца,
Дзе ў рэдкіх ценях хвой застылых
Дзядоў і прадзедаў магільы,
Як і жылі, жывуць па сёння
Ў заведзеным з вякоў законе,
Бацькі — зямлю шгогод аруць,
Гной растрасаюць, сеюць, жнуць.
У роўным ланцугу бясконцым
Ратаюць, змалку дружных з сонцам,
Яны — адно звязно жывое,
Навек спаянае з зямлёю.

А мы? Што з дому нас звяло?
Куды ты, наша пакаленне?
Ад тога хлебаробаў племя
Мы — адарванае звяно.
Шуміць, гамоніць наша крона
Усё далей у вышыні.
Ды засталіся карані
У глыбіні зямлі замглёнай.
Не аслабела б толькі ніць
Між каранямі й кронай гэтай:
Бацькоў высокі свет, сагрэты
У сэрцах, чым нам замяніць?..
Тут ручаёк жывы гаворкі
Мы з Лісам — хай маўчаць падворкі —
На тое зводзім, што бліжэй,
Што, як-ніяк, нам даражэй:
На наша пісьменства, што свету
Вядома, на сяброў-паэтаў,
Што — праз пазму, верш, аповесць —
З зямлёю ўсё ж мацуюць павязь.
Як нас, пасляваенны вырай,
Дзяцей палёў з душою шчырай,
Што ў Мінск, бы птушкі ад шпакоўняў,
Зляцеліся ад хат, ад ёўняў,
Якісьці крытык незнарок —
Хоць, можа, быў ён і з сумленнем —
Філалагічным пакаленнем
Па блізарукасці парок.
Нас, на каго з гарматных жэрлаў
Глядзела смерць не раз,

Нас, нас,
Чыё маленства — светлы час —
Вайна ў жалезнай пашчы зжэрла.
«Канвой», «гестапа», «краты», «штых»,
«Блакада», «голад», «ачапленне» —
Не, гэтых клятых слоў значэнне
Пазналі мы зусім не з кніг.
Паласавалі свет ракеты...
Лес партызанскі, чараццё,
Канцлагеры з сірэн выццём
Былі ў нас за ўніверсітэты.
Ад куль, ад шомпалаў, ад мін
На целе мы рубцы ды шрамы
Ды раны ў сэрцах гэтаксама
З прасёлкаў ціхіх неслі ў Мінск.
Былі равеснікі малья
Не ўсе між нас. Як многа іх
Пад жвір лягло ў кастрах людскіх —
Па іх і сёння сэрца ные...
Прынеслі ў горад мы з сабой
Найгоркі плач па блізкіх страатах,
Сум воч сірочых, слёзы матак,
Па растаптаных душах боль...
Не ціхне боль бяссонны гэты
У нас ні ў якую пару.
Жывы, ён зноў і зноў пяру
Дыктуе тэмы і сюжэты...
Ды часам меціць збіць убок
Нас крытык-праведнік вучоны,
Што зазубрыў усе каноны,

Усе законы назубок.
Той-сёй, бывае, на хвіліну
Паддасца нуднай траскатні
І даўняй злыбядзе — хлусні —
Ужо, глядзіць, нясе даніну.
А ёй, Хлусні, не многа корму
І трэба (хто тут знае норму?):
Там — дробязь нейкую, там — крошку,
Так назбіраецца патрошку
І зноў жыве сабе, круглее
Ды раздуваецца, шалее,
І не згадаеш, як, малая
Раней, хлусня ліхая тая
Перарасце — к таму вяду —
У найвялікшую бяду,
З якой — нікога не паглядзіць! —
Ужо не проста будзе зладзіць...
Спіць вёска. Спіць сабе, не чую,
Што мы тут пра яе такуем.
Спіць, як дзіця, і мо не знае,
Што ў новым дні яе чакае...

— Ты кажаш, што яна адпела
Сваё, у песнях адзвінела?
І век цяпер свой дажывае,
Людзей карміцелька старая?
Мо раптам можна й без яе
Нам абысціся будзе скорая?
Ну, а зямлю, што — возьме горад
У рукі ўладных свае?

Яе размеціць, расплануе,
Абмерае, распаласуе
І ўчасткі згодна пастаноў
Да прадпрыемстваў і ўстаноў,
Як неабходную нагрузку
(Мець хочаш на сталё закуску?),
Бестэрмінова прымацуе —
Каму каторы пашанцуе.
Той будзе выдзелены ўчастак
ТЭЦ-3?
А гэты — «Тэрмапласту»?
Той — Мінскпіўпрому? Той — БелАЗу?
Ці Белсаўпрофу? Галоўгазу?
Той — атэлье? А той — спортклубу?
Той — Дому мод? Той — Дому шлюбую?..
Далей уявім, днём вясновым
Начальству проста на галовы
Чарговы запыт громам з неба
Зляціць з палёў падшэфных: трэба
Людскія рукі для калгаса —
Сяўба ўжо там распачалася!

...— Ну, хто з вас на сельгасработу
Паехаць выкажа ахвоту?
Каго нам вызваліць ад спраў
На час? — загадчык установы
Адной даследча-навуковай
Свой персанал увесь сабраў
У кабінет і вось без шалу,
Бы нож, пытанне персаналу

Без агаворак выстаўляе.—
Дык што — ніхто з вас не жадае?
У кабінэце шэф — ціша:
Замерлі ўсе, ніхто не дыша.
— Што ж, раз ахвотнікаў няма,
Тады, як селі, па парадку
І распачнём тут разнарадку —
Што валаводзіцца дарма!..
Пачнём з цябе мы спіс, Цярохін...
Што? Бюлетэнь?.. Тады — Панчохін!
І ты не можаш? Гаймарыт?
Не? Што ж тады? Радыкуліт?!
Ну, а ў цябе што, Карпушкова?
— Ды я... Заўсёды я гатова,
Паехаць рада б я — чаму ж,
Але ў камандзіроўцы муж,
Дзіця ж са мной: хіба ў прыполе
Я павязу яго на поле?
— То мо паедзе Каспуровіч?
Дзіцё таксама? А Курловіч?
Яе хлапец даўно ж у школе —
Насіць не трэба мо ў прыполе?
Што-што? Не можа без бацькоў?
Баіцца ў хаце ён ваўкоў?
— А Кухаронак?
Кухаронак
Ад воч начальства ў застаронак
Улезла б, хоць віны яе
Няма: экзамены ж здае!
— Тады запісваю Зацірку!

— Заціркам зноў хацелі б дзірку
Заткнуць? Не ўдасца: во даведка —
Майго рэўматузоса сведка!
Чарга тут даць Лялькову слова,
Ды абмінае шэф Лялькова:
Таго ізноў уберагла —
Яго надзейны шчыт — кіла.
Ён пра яе даўно — ці ж дробязь? —
Разнёс усім, нібы пра доблесць...
Вядзе далей шэф наступленне,
Ды, як ні б'е ён на сумленне,
Ніхто свае для поля рукі
Адныць не хоча ад навукі.
— Дык, можа, мне самому ехаць? —
Шэф выцірае пот на плеху...
Усё ж знаходзіць навукоўцаў
Траіх — жанчыну і двух хлопцаў.
Жанчына — сталая, няўломак
І адарваць сябе ад дома
Сама дала начальству згоду:
Выкручвацца не ўмела зроду.
Ну, а хлапцы? Калісьці мамы
Сваіх дзяцей (найлепшых самых!),
Займеўшы там дзе трэба «руку»,
Сілкам упхнулі у навуку.
Ды тыя ў ёй — ні бэ ні мя:
Чаго няма, таго няма!
Пра гэтых людзі не без смеху
Гавораць так: што ўбіў, што ўехаў
Ці: ні ў салдаты, ні ў матросы,

А толькі загваздка ў калёсы.
Але живуць, не знаюць мукі —
Прыгрэліся каля навукі.
Навука ж церпіць, бач, такіх —
Ці мо патрэбу мае ў іх?
Ну, хоць бы імі ад калгаса
Як-небудзь адчапіцца часам?
Як кажучь часта: на, нябожа,
Табе, што нам самім не гожа!

Якой жа можна ў полі працы
Ад пасланцоў тых дачакацца?
Мо будуць надта шчыраваць?
Душу калгасу аддаваць?
Як трэба агарод засеюць?
Зямлю дагледзяць, абнадзеюць?..

Так, не стаіць наш час нязменна —
Нясецца ўперад вокамгненна!
Перарабляецца нанова
Зямля людзей.
Век перуновы!
Ужо — глядзі — ракетнай сталлю
Мы неба зорнага дасталі...
Ды толькі вось пад гром авацый
Ці ж ад зямлі нам адрывацца?
Зямля — ці ж толькі касмадром?
Кальска родная, наш дом,
Асноў аснова, поле, паша,
Радзіма ўсім нам, маці наша,

І на яе глядзець звысоку?
Палеткі абрабляць з наскоку?
Не, не гасцей тых мімалётных
Зямля чакае ў дзень самотны.
Не прыхадзень, не птах зпаднебны —
Ёй гаспадар, зямлі, патрэбны.
Па ім, па ім зямля сумуе,
Яго, яго штодня пільнуе,
Яго з туманаў выглядае —
Нібы нявеста маладая
Свайго найлюбага з далёкай
Дарогі, доўгай і нялёгкай.
Ён, толькі ён адзін здалека
К ёй падабраць усе ключы.
Яе так будзе берагчы!
Яе атуліць, абагрэе,
Душу ўсю ёй аддасць і сэрца,
І ажыве, устрапянецца
Зямля. І скарбы ўсе, якія
Хавала, з радасцю раскрые...

Спіць вёска. А над ёй, над вёскай,
Ужо ружовая палоска,
Гляджу, ледзь бачная, нясмела
На небакраі заяснела.
І пакрысе ўстаюць з цямноты
Клянны за вуліцай, вароты,
Бэз ля акон, трава ў расе...
Што ж, што ён, новы дзень, нясе?

VI

Ізноў па вулачцы пячанай
Пыляць дзве пары ног аддана.
Мы песень новыя слаі
Ўздымаць — хто скарб жывы стаіў? —
Шыбуем паўз платы і брамкі,
Ад клямкі і да новай клямкі:
Мо нам адкрыюцца глыбіні
Жыцця у прасценькай хаціне?..
Ды тут на паўдарозе нас
Аўтобус заспяе якраз.
Ён, крута пылам нас абдаўшы,
Спыняецца. Ды гэта ж нашы!
Унь ціснуць важна з дзверцаў вузкіх
Фядосік, Грынблат, Малаш, Гурскі...
А з імі й Цішчанка шумлівы
Прастуе ўзбуджаны, шчаслівы:
Ён быў у горадзе заграз —
Здаваў чарговы том якраз
Фальклору нашага да друку,
Цяпер дагнаў нас, цягне руку.
Вітаемся, сустрэчы рады.
Так сярод вуліцы нарада
Ўзнікае імправізавана:
Увесь жа сектар тут сабраны!
— Дык як ідзе ў нас песнязбор?
І ці багаты тут фальклор?..
Спярыша расказвае Фядосік
Пра свой узятак: удалося
Яму адкрыць — хоць цісні ў звязак!

Сапраўдныя паклады казак
На хутарку. Там пад клянамі,
Пад хмаркамі, пад перунамі,
На сонечнай палянцы-грудзе,
Між кветак, у пчаліным гудзе,
Пры маладым безразняку,
У звонкім, хоць старым, дамку
Знайшоў дзядулю ён сівога,
Вясёлага ды гаваркога,
Што ў памяці ўхаваў ад даўніх
Гадоў зямлі сваёй паданні.
Вядома ж, не губляў тут час
І Грынблат — найстарэйшы з нас:
Легенды, прыказкі, замовы,
Загадкі, песні, проста словы —
Па вёсцы гроб ён усё чыста.
У мех шырокі фалькларыста.
А Гурскі больш шукаў па сховах
Хоць што з калядак ды шчадравак:
Ён разрабляў сваю дзялянку
Ў навуцы, і цяпер ад ганку
Да ганку — усё ёсць паміж людю! —
Цягаў магнітафон-няўклюд.
Дарма і Малаш не хадзіла
Сялом: натрапіла на жылу
Вясельных песень; бабкі іх
Па памяці з гадоў былых,
Нібы па нітачцы якой,
Адну цягнулі за адной.
І Скідан быў таксама рады:

Знайшоў у вёсцы ён балады...
— Што ж, неблагі мы плён сабралі.
Цяпер у новыя мо далі
Пусціцца нам?
Ды Грынблат слова
Бярэ хутчэй:
— Ёсць прапанова
Яшчэ нам на дзянёк астацца,
Для кожнага тут будзе праца:
Сягоння цэлаю капэлаю
Нас запрашаюць на вяселле!

Ці ж на такую прапанову
Даць можа фалькларыст адмову?

*

Каля вясельнай хаты — вір:
Сустрэчу маладых пабачыць
Сышлася вёска ўся, няйначай —
Ля весніц топча гравер-жвір.
Ды штосьці ўжо занадта доўга
Не чуць дружыны маладога.
Унь маці тупае: не тоіць
Сваёй трывогі-неспакою.
У двор раз-пораз выглядае
З-пад вэлюма і маладая.
Мо перадумаў малады?
Мо не прыедзе ўжо сюды?
Бывала ж так: жаніх другую
Знаходзіў раптам маладую...

Але дарэмныя трывогі:
Матораў гул плыве з дарогі!
І вёскай — трэба ўсім жа ведаць —
Ляцяць малыя:
— Едуць, едуць!
Ад хат, гародчыкаў сваіх —
Не прапусціць бы важны міг! —
З усіх бакоў на крыкі тыя
Бягуць і дзеці, і старыя...
І вось па вуліцы, што ў рух
Прыйшла ўся, урачысты цуг
Машын імчыцца — аб бакі іх
Шары пашлэгваюць тугія
Ды ўюцца побач — клопат дружак —
Вясёлкі радасныя стужак.
Ужо к нявесціным варотам
Вяселле блізіцца. Ды што там?
Дзяўчаты, хлопцы — што за мода! —
Дарогу нейкаю калодай
Перагароджваюць са смехам,
За ёю строячыся спехам!
Што ж зробіш тут: перад заслонам
Машын спыняецца калона.
І ўжо ад першай, зухаваты,
Шыбуе важна сват вусаты.
Усе тут знаюць яго мэту:
Яму б зняць перашкоду гэту!
І перад сватам, гаманкая,
Яшчэ шчыльней — сцяна людская.
Ды той пужаецца не надта:

Ачысціць шлях ёсць сродкі ў свата!
Пускаць жа ў ход іх не спяшае —
Язык пацешыць свой спярша ён!
— Што тут за шум? Што за праява?
Дарогу даць нам — жыва-брава!..
Ды голас свата ваяўнічы
У дружных крыках тоне зычных:
— Вас знаць не знаем! Хто такія?
— Мо то разбойнікі якія?
— Не, не прапусцім — хоць чалом бі!
— Назад вярні свае аглоблі!..
Ад шуму-гаму, што аж глушыць,
Сват затыкае шчыльна вушы.
І да баярак і хлапцоў:
— Мы — людзі добрыя, з купцоў!
Да вас з двароў-харомаў ясных
Купляць тавар мы едзем красны!..
Ад напамінку аб тавары
У маладзіц яснеюць твары:
— Не трацьце лепей час свой марна:
Не па кішэні вам тавар наш!..
За словам слова — каля свата
Торг разгараецца заўзята.
Ды ўрэшце сцішвае той гул
З жывою вадкасцю бауа,
Што сват прыносіць пераможна:
Усё цяпер дружыне можна!
Сустрэчы міг!
З сваёй дружынай
У двор вясельны ад машыны

Сам малады кіруе, горды,
І дружнай музыкі акорды
Яму насустрач урачыста
Ляцяць з-пад пальцаў баяністаў.
Пяюць, пяюць, пяюць баяны —
Вяселля покліч найжаданы.
І ў двор шырокі пад іх голас
Плыве рака гасцей вяёла.
Там, як спрадвеку, маладога
Ужо страчаюць ля парога.
— Выйдзі, мамачка, на ганчак —
Паглядзі,
Ці харошага табе зяця прывязлі...
Струн чуйных сэрца ўладары,
Ваўсю стараюцца музыкі,
І гімнаў радасныя зыкі
Ужо не месцяцца ў двары.
І галасісцей, і гусцей
Льюцца — хораша, суладна.
І так выказваюць дакладна
Усё, што на душы ў гасцей!
...— Вітайся, братачка, вітайся,
Пра здароўечка пытайся:
Ці так здарова, як зямля,
Ці так дужа, як вада...

*

Ад галасоў — такое свята! —
Гудзе, як вулей ройны, хата.
А гэтым гудам, лоду рад,

Як маг, кіруе хвацка сват.
Апаясаны ручнікамі,
Устаў, паводзячы вусамі;
З хітрынкай слухае хвіліну
Людской гамонкі мешаніну
І — ўлады знак — кій з булавою
Ускідвае ўраз над галавою:
— Прашу увагі — злева, справа!
Наліць кілішкі — жыва-брава!..
І нейкі міг адзін чупён
Навокал шкла найтонкі звон:
Прыходзіць час іскрыстых тостаў,
Што ўсе ідуць ад сэрца проста!..

У гамане, у чарак звоне,
У шчырых позіркаў палоне —
Яны, шчаслівых такія,
Выбранцы долі — Маладыя.
Іх зорны час! Для іх — цудоўны
Дзень гэты, ўсмешак цёплых поўны.
Для іх — душ блізкіх парыванні,
Усе і песні, і вітанні,
Для іх, для іх, для іх, буяны,
Грымяць і бубны і баяны,
Што да нябёс уносяць сёння
Іх, Маладых, на шчасця троне:
Хай шчодрасць сэрцаў у дарогу
Сваю ад светлага парогу
Нясуць з сабой праз золь, туман,
Як лепшы дар, як талісман.

Яны ж — пачатак новых дзеяў,
Жыцця зара, зямлі надзея...

Пакуль з віном слоў рэчка льецца,
Сват паслабляе трохі лейцы.
І шум суняты — паступова
Тут наплывае хваляй новай...

Сярод людзей, іх воч іскрыстых
І мы ў застоллі, фалькларысты.
Жарт, песня, прымаўка, выслоўе —
Усё, усё мы прагна ловім,
Усё ўбіраем мы душою,
Зачараваныя красою
Вячыстай мовы нашай роднай,
Напеўнай, шчырай і лагоднай...

Каб не ўпусціць чаго выпадкам,
На лаве ўключваем мы ўкрадкам,
З дазволу, свой магнітафон —
Ці ж можа тут прастойваць ён?
Няхай вясельную гамонку
Усю бярэ жыўцом на плёнку!
Ды Грынблат, фалькларыст стары,
На хітрай тэхнікі дары
Не любіць надта пакладацца:
Цішком — ці ж трэба выстаўляцца? —
Маленькі свой блакнот-паўмерак
Ушчэмлівае між талерак
І неўпрыкметку ўжо алоўкам

Нясе туды за слоўкам слоўка.
Ў сваю стыхію трапіў тут
І Ціпчанка: вяселя гуд
Яго настроіў з Жыва-Бравам
(Празвалі свата так яскрава)
Ўступіць — хто на язык больш востры? —
У слоўнае адзінаборства.
І вось скрыжоўваюцца шпагі!
Смех, воплескі! Але на вагі
Тут не кладуць чыюсьці вартасць:
Любым вяселле рада жартам...

Як макаў цвет — і ад чаго б так? —
Заружавелі шчокі ў цётка.
Больш не сядзіцца маладзіцам —
Хіба ж у жылах іх вадзіца?
— Мае ножкі шчыкочуць —
Пагуляннейка хочуць...
Той спеў хлапец з віхром агняным
Уміг падхватвае баянам,
На хату йдзе, такі рыжман,
І у руках жывой вужакай
Віецца, бліскаючы лакам,
Збудзіўшы гукі ўсе, баян.
І быццам вецер — рукі ў бокі —
Ляцяць жанкі з застоля ў скокі:
— Дайце круг, дайце круг,
Дайце толькі топнуць!
Ці ж у хаце ў Міхаліны
Падваліны лопнуць?

І ўжо — ці бачыў гэта браце? —
Мяце мяцеліца па хаце!
— А Лявоніху Лявон палюбіў —
Лявонісе чаравічкі купіў...
На хату свацця вылятае —
Нагамі петлі выплятае:
— А Лявоніха — душа ласкавая —
Чаравічкамі палясківае...
У скокі йдуць малы й стары,
І табурэткі, і сталы.
Ірвецца бабка ў круг сівая —
А гаварыла ж, што слабая!
Мажная цётка на скаку
Хлапца хапае пад руку:
— Дзевяратка мой мілюсенькі,
Вядзі мяне памалюсеньку.
Не вядзі мяне па межачцы,
А вядзі мяне па сцежачцы.
Па межачцы мае ножкі не ідуць,
А па сцежачцы яны самі бягуць...
Тачыў даўно й прыданку верад —
Унь прабіваецца наперад.
Дарогу торыць лакаткамі,
Сячэ чачотку чабаткамі:
— Шэры боб, шэры боб,
Тры гарошынькі.
А хто мяне пацалуе —
Той харошанькі!
А баяніст па хаце ходзіць —
Ва ўсе бакі мяхамі водзіць!

Вакол жа —
Вось дык заваруха! —
Вірыць жывая завіруха.
Мо хто прыйшоў сюды з хмурынай —
Яе развейвае ў хвіліну!
Усё, усё цяпер забыта,
Чым галава была забіта.
Вяселле шал! Скачы, скачы!
Не скачуць толькі тут сычы!
І хто асудзіць, хто аблае?
Усё набок — душа гуляе!..

*

Аб шорсткі жвір шаргочуць шыны:
Праз каласоў жытнёвых строй
Жывы, праз сонцавы настой
Тарфянікаў, праз грай шпачыны
Бяжыць аўтобус наш. За ім,
За пылу полагам сівым,
Сяло вачмі акон на нас
Глядзіць услед апошні раз.
Хоць пабылі тут мы ўсё ж мала,
Ды, як сваё, сяло нам стала.
І мы вязём адсюль з сабою
Яго турботы ўсе і болі,
Ды галасы, воч цеплыню,
Адкрытых сэрцаў дабрыню...
Шаргочуць шыны. Нейкі час
Маўчым мы — што чакае нас
У новых далях? Толькі знаем

Адно мы: там, за небакраем,
У вёсках, у камбайнаў гудзе,
Жывуць — таксама ж нашы — людзі.
З зямлёй, з святлом дуброў і рэк
Яны заручаны навек.
У словы іх, дзяцей узлескаў,
Гаёў, дзядоўскіх жаўтапескаў,
Услухайцеся без прынукі:
Чуваць у іх — стагоддзяў згукі,
Сны навальніц, гул крыгаходаў,
Кліч жніўня, горны сонцаўсходаў,
Спеў зім, палёў вячорны звон,
Вятроў кастрычніцкіх разгон...
Там кожны дзядзька, дзед, любая
Бабулька — гэта сказы краю,
Яго агні, дарогі, вёсны,
Жыцця шматзвонны гімн узнёслы...

Бяжыць аўтобус наш. Насустрач —
Слупы, аблокі, плёсаў люстры...
За той смугой — зноў хаты, хаты,
І ў кожнай хаце — скарб багаты.
Там недзе ў хатах песня спіць:
Нам трэба песню ў лёт пусціць.

© OCR: Камунікат.org, 2012
© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2012
© PDF: Камунікат.org, 2012

ЗМЕСТ

СПАДЧЫНА. *Вершы.*

Спадчына

*** Бацька сына за руль пасадзіў...

*** Мы ўжо не аром, гараджане...

*** З вёскі далёкай лясной....

Жывая памяць

Як хлеб

*** І мне б заблудзіцца...

*** Ледзь толькі раніца асвеціць вокны...

Пра майстэрства

Сіга

*** З бярозы ліст ляціць...

*** Цякла рачулка з узгор'я, як знала...

Рэчка Красная

Перадзім'е

*** Вясна, вясна ў сяле...

ХАТ ВЯЧЫСТЫ ДАР. *Паэма*

Цвірка К.

Хат вячысты дар: Вершы і паэма. – Мн., Маст. літ., 1982 – 86 с.

Новую кнігу Кастуся Цвіркі склалі творы пра пачэсную працу хлебараба, пра адносіны да нашай неацэннай спадчыны – зямлі. У вершах і паэме “Хат вячысты дар”, у аснову якой пакладзена фальклорная экспедыцыя, узнікаюцца праблемы нашага жыцця.